

ARTUR GAWEŁ

CHROŃMY NIEZWYKŁĄ URODĘ HACIEK

KONCEPCJA OCHRONY I WYKORZYSTANIA
WALORÓW KULTUROWYCH REJONU HACIEK
DO CELÓW TURYSTYCZNYCH I
EDUKACYJNYCH

Projekt finansowany w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006” Działanie 2.7 „Pilotażowy Program Leader+”

Białystok 2008

SPIS TREŚCI

I. Wstęp.....	3
1. Ogólne informacje o wsi.....	3
2. Zarys historii wsi Haćki. Wpływ reformy „włócznej” na dzisiejszy kształt wsi.....	4
II. Inwentaryzacja obiektów kultury materialnej.....	6
1. Budynki mieszkalne.....	7
a. Budynek nr 35.....	8
b. Budynek nr 24.....	11
c. Budynek nr 15.....	13
d. Budynek nr 50.....	14
2. Detale zdobnicze budynków mieszkalnych.....	15
3. Kamienie i cokoły z żelaznymi krzyżami.....	26
III. Obrzędowość doroczna wsi Haćki.....	33
IV. Analiza zagrożeń walorów kulturowych i sposoby ich eliminacji.....	36
V. Propozycje wykorzystania walorów kulturowych wsi Haćki w ofercie turystycznej i edukacyjnej. Ścieżka etnograficzna.....	42
VI. Zakończenie – wnioski.....	47
Literatura.....	49

I. Wstęp

Na terenie należącym do wsi Haćki położone są niezwykle cenne stanowiska o charakterze przyrodniczym i archeologicznym. Wynikiem naukowych badań prowadzonych w obu wymienionych dziedzinach jest ostatnio wydana przyrodniczo-archeologiczna monografia wsi Haćki. Niestety, zarówno w niej, jak i niemal we wszystkich innych dotychczasowych opracowaniach dotyczących tej wsi pominięto zupełnie tematykę związaną z szeroko rozumianą kulturą ludową Haciek. Niniejsze opracowanie zawierające inwentaryzację najważniejszych zabytków kultury materialnej oraz koncepcję ochrony walorów kulturowych Haciek ma za zadanie wypełnić tą istotną lukę, wskazując, iż wieś ta oprócz niezaprzeczalnych walorów przyrodniczych i archeologicznych posiada także atuty wyróżniające ją w gminie Bielsk Podlaski w sferze kultury ludowej, a zwłaszcza w ludowym budownictwie.

Przedstawiony w niniejszym opracowaniu materiał został zebrany podczas pobytu autora w Haćkach w końcu 2007 roku. Autor pragnie w tym miejscu podziękować wszystkim mieszkańcom tej miejscowości za udzieloną pomoc, mając jednocześnie nadzieję, że przedstawione tu sugestie i wnioski pomogą zachować niezwykłą urodę Haciek również dla przyszłych pokoleń.

1. Ogólne informacje o wsi

Wieś Haćki jest położona przy drodze z Bielska Podlaskiego do Białegostoku, w odległości 7 km od tego pierwszego miasta w kierunku północnym. Zabudowania wsi zlokalizowane są wzdłuż drogi lokalnej biegnącej w kierunku wschód-zachód, łączącej drogę krajową S19 z miejscowością Rajsk. Przez wieś przepływa niewielki strumień – *Haj*, który ma swe źródło w pobliżu grodziska. Ogółem zabudowa wsi liczy 68 numerów. Oprócz wolnostojących budynków mieszkalnych ważniejszymi akcentami w krajobrazie wsi są zabudowania po byłym Państwowym Gospodarstwie Rolnym (zlokalizowane po północnej stronie głównej drogi) oraz dwupiętrowy blok mieszkalny położony poza głównym ciągiem zabudowań wsi, na południe od drogi przechodzącej przez wieś. W Haćkach mieszka około 185 osób, z czego ponad 70 zamieszkuje we wspomnianym bloku mieszkalnym.

Etymologia nazwy wsi nie jest jasna. Profesor Michał Kondratiuk nazwę wsi wywodzi od imiona *Hacko* (pol. Gabriel), a występowanie głoski „ć” tłumaczy miejscową cechą wymowy. Inna hipoteza mówi o powiązaniu nazwy wsi ze staroruskim słowem „hacić”, oznaczającym w polskim tłumaczeniu tyle co „mościć” (miejsce).

2. Zarys historii wsi Haćki. Wpływ reformy „włócznej” na dzisiejszy kształt wsi

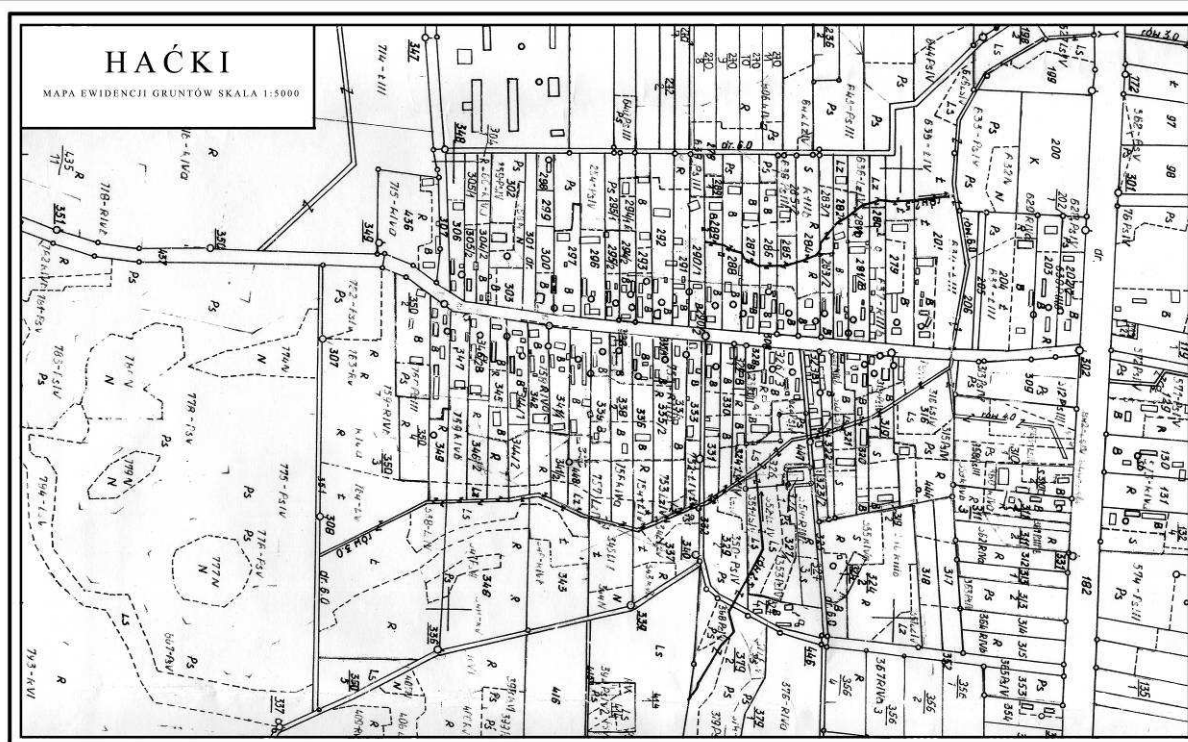
Na kartach historii wieś Haćki pojawia się w XVI wieku - jako *Haczki*. Można jednak przypuszczać, iż istniała kontynuacja osadnictwa wokół wczesnośredniowiecznego grodziska także w wiekach wcześniejszych. Również położenie w pobliżu tak znacznego grodu, jakim był Bielsk Podlaski, przy trakcie wiodącym z Korony na Litwę sprzyjało trwałości osadnictwa. Haćki, jako osada służebna grodu w Bielsku świadczyła usługi w zakresie prac kowalskich.

Pojawiające się w zapisach historycznych w XVI w. Haćki były niewielką osadą i taką pozostały przez cały czas swego istnienia, aż do czasów współczesnych. Jak informuje lustracja starostwa ziemi bielskiej z 1576 roku Haćki były wówczas siedzibą wójtostwa obejmującego także pobliskie wsie Chraboły i Proniewicze. Wójtostwo haćkowskie liczące 30 włók należało w owym czasie do folwarku Stołowacz w dobrach królewskich. W źródłach historycznych znajduje się wzmianka, iż w 1589 roku dotychczasowy wójt Leonard Falkowski przekazał swe stanowisko Janowi Werpachowskiemu. W połowie XVII wieku Haćki zostały niemal kompletnie zniszczone podczas „potopu” szwedzkiego, tak iż w 1664 roku obsiano tylko jedną włókę ziemi. W XVIII, a szczególnie w XIX wieku wieś powoli się rozrastała. W 1816 roku w Haćkach było 17 domów, natomiast w 1896 już 57 z ponad 350 mieszkańcami. W 1884 roku założono szkołę, którą usytuowano na wzniesieniu nad strumieniem Haj. Pierwsza wojna światowa przyczyniła się do znacznego wyludnienia wsi. W 1915 roku mieszkańcy Haciek musieli opuścić swoje domostwa, by udać się w głąb Rosji. Zabudowania wsi zostały spalone, ocalał tylko jeden budynek mieszkalny pośrodku wsi i szkoła położona poza głównymi zabudowaniami. Po zakończeniu działań wojennych rozpoczęto odbudowę wsi, która trwała przez cały okres międzywojenny. Druga wojna światowa nie przyniosła już takich strat, choć niektóre z sąsiednich miejscowości zostały zupełnie zniszczone (Rajsk). W powojennej historii Haciek ważną rolę odegrało utworzenie

PGR-u w 1970 roku. W latach 90-tych rozebrano zabytkowy budynek szkoły, by w jego miejscu wzniesć blok mieszkalny dla pracowników PGR-u.

Haćki zachowały do dzisiaj czytelny układ wsi o układzie szeregowym, który wywodzi się jeszcze z czasów pomiaru włócznej przeprowadzonej w XVI stuleciu. Ze względu na niezwykle istotny wpływ tej reformy na życie społeczno-gospodarcze osad, w których ją przeprowadzono warto tutaj w kilku słowach opisać jej główne założenia. Jej głównym celem była komasacja gruntów, które podczas kolonizacji obszarów leśnych miały zupełnie przypadkowy układ. Za jednostkę pomiaru ziemi uznano włókę (stąd nazwa całej reformy), składającą się z 30-36 morgów ziemi (tj. około 22 ha ziemi). Każda wieś otrzymała ziemię uprawną podzieloną na trzy części – niwy, które uprawiano zgodnie z zasadami gospodarki trójpolewej. Te trzy główne pola nosiły nazwę *poletek*. Na pierwszym, zwanym *jaryną*, sadzono ziemniaki, siano owies, jęczmień, groch, proso i len. Drugie, zwane *oziminą*, było zasiewane zbożami ozimymi, a więc żytem i pszenicą. Trzecie natomiast, określane jako *paranina* ugorowało służąc do wypasu zwierząt. Latem ugór był kilkakrotnie orany, a jesienią zasiewano na nim zboża ozime. Każdy gospodarz posiadał w obrębie tych trzech pól swoją działkę – wąski pas uprawnej ziemi, który nazywał się *płoską*. Jeśli gleba była gorszej jakości, to mógł posiadać dwie lub więcej *płosek*. Jak już wcześniej wspomniano reforma określała także sposób zabudowy wsi. Otóż każdy osadnik otrzymywał na nawsiu tzw. rezę siedzibną, która miała kształt wydłużonego prostokąta. Na niej był budowany dom ze stojącymi pod jednym dachem budynkami inwentarskimi, dalej położone, ze względów pożarowych, miały być stodoły i spichlerze. Jeśli domy były stawiane tylko po jednej stronie drogi, to na jej drugiej stronie wznoszono spichlerze. Chałupy we wsi o układzie szeregowym tworzyły zwarty rząd niemal identycznych zrębów i dachów. Układ wsi szeregowy zachował się w Haćkach szczególnie wyraźnie w środkowej części zabudowy wsi, tj. od budynków z numerami od 26 do 48 po północnej stronie głównej drogi i od numeru 7 do 37 po stronie południowej. Niestety nowo powstające budynki zdecydowanie zmieniają ten historyczny i uporządkowany układ, głównie poprzez frontowe położenie względem drogi.

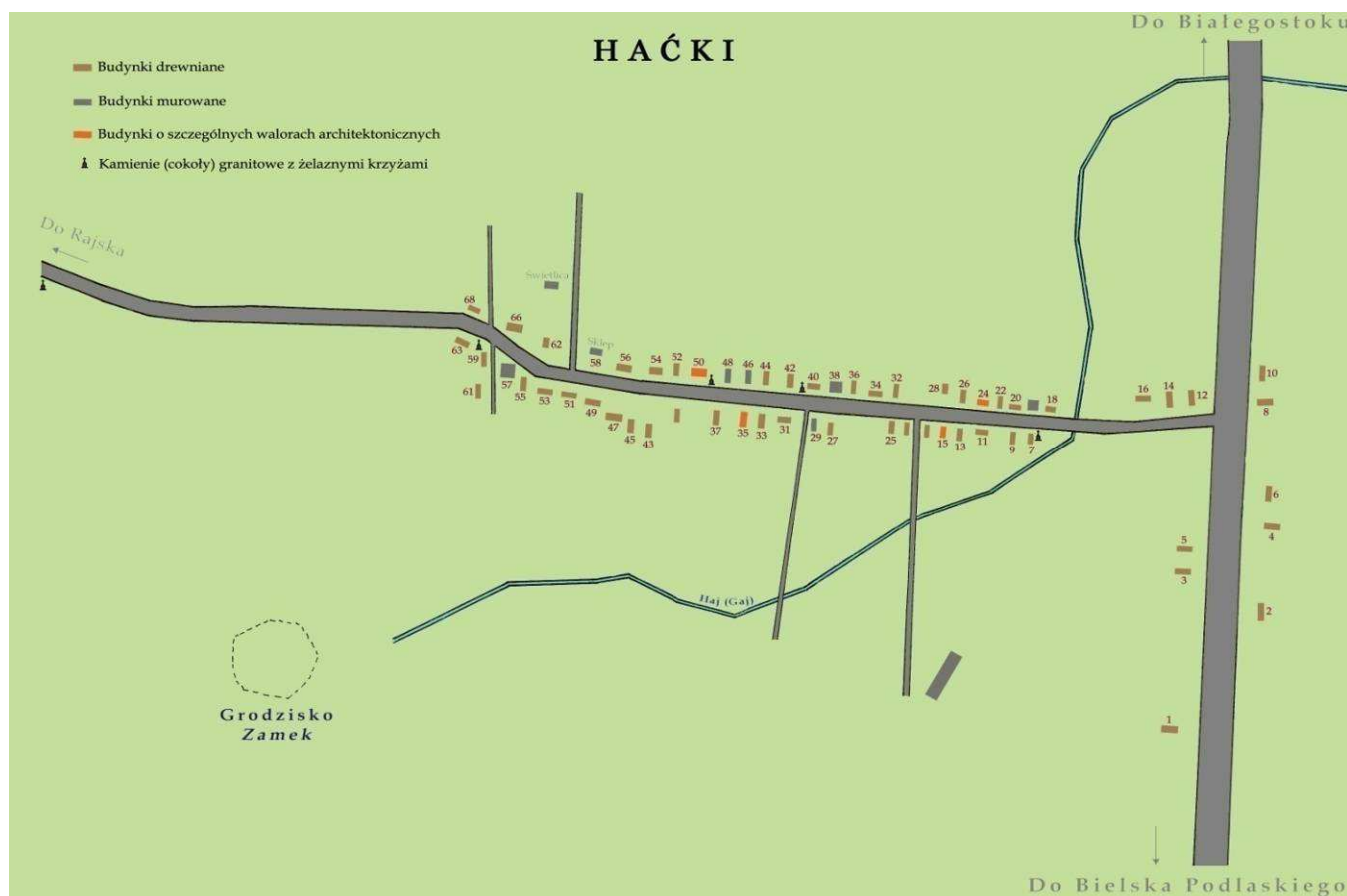
Rozplanowanie wewnętrzne chałup wsi szeregowy było także powielaniem ustalonego schematu. Składało się ono z jednej dużej izby, sieni oraz komory. Bardzo charakterystycznym elementem wnętrza był tzw. *ruski piec*, zajmujące nawet do $\frac{1}{4}$ powierzchni całej powierzchni izby. Oprócz funkcji kuchennych, spełniał także rolę grzewczą oraz był wykorzystywany jako dodatkowe miejsca do spania. Opisany układu pomieszczeń można jeszcze odnaleźć w najstarszym domu we wsi (nr 35) z końca XIX wieku.

Il. nr 1. Ogólna mapa wsi z zabudowaniami i zaznaczonym podziałem gruntów.

II. Inwentaryzacja obiektów kultury materialnej

Zachodzące współcześnie zmiany na podlaskiej wsi skutkują szybkim zanikiem wszelkich wytworów związanych z jej tradycyjną kulturą materialną. Jako jeden z celów niniejszego opracowania przyjęto zatem inwentaryzację najcenniejszych jej zespołów w Haćkach, a mianowicie architektonicznych detali zdobniczych oraz kamieni i cokołów z żelaznymi krzyżami. Te drugie, co prawda, ze względu na trwałość materiału nie wydają się być zagrożone, jednak ich dokumentacja opisowa i ilustracyjna pozwoli utrwalić ich obecny stan. Jak widać na przykładzie jednego cokołu i dwóch kamieni materiał, z którego są wykonane również podlega zmianom w miarę upływu czasu – napisy wyryte na nich są już dzisiaj nieczytelne.

Il. nr 2. Haćki – budynki mieszkalne z wyodrębnieniem użytego do ich budowy materiału oraz oznaczeniem domów o szczególnych walorach architektonicznych.

1. Budynki mieszkalne

Spośród wszystkich budynków mieszkalnych wsi Haćki szczegółowej inwentaryzacji poddano dwa obiekty o najcenniejszych walorach architektonicznych, tj. dom najstarszy i dom posiadający najbogatsze zdobnictwo. Poniżej znalazł się również opis dwóch innych budynków o numerach 15 i 50, które stanowią wręcz wzorcowy przykład obiektów mieszkalnych z okresu międzywojennego z bogatym zdobnictwem architektonicznym. Te cztery budynki – według autora niniejszego opracowania – stanowią współcześnie najcenniejsze obiekty architektoniczne Haciek. Toteż właśnie one zostały wytypowane do szczególnej ochrony, tak aby przetrwały w krajobrazie wsi jak najdłużej. Niestety w trzech przypadkach (domy nr 24, 35 i 15) nie są to obiekty zamieszkałe, co z pewnością wpływa na ich pogarszający się z każdym rokiem stan techniczny.

A. Budynek mieszkalny nr 35

Budynek mieszkalny nr 35 jest zlokalizowany pośrodku zabudowy wsi, po południowej stronie głównej drogi przechodzącej przez wieś. Usytuowany jest szczytem do drogi. Wymiary budynku: 1300 cm x 560 cm. Fundament z kamieni polnych. Ściany budynku o konstrukcji zrębowej, belki zrębu łączone są w narożach zamkiem pletwowym „na rybi ogon”. W ścianie frontowej, w miejscu łączenia sieni i komory - łątka. Wysokość ścian wynosi około 230 cm, w ich skład wchodzi osiem belek łącznie z podwaliną. Okna (cztery sztuki) o jednakowym kształcie, w układzie trójpolewym – dwa dolne pola pionowe, trzecie, górne, poziome. Drzwi zewnętrzne z desek o układzie pionowym, zamykane na zamek zapadkowy, z kluczem łamanym i zębata zasuwą. Dach dwuspadowy, kryty blachą. Pierwotnie dach posiadał kształt dymnikowy i kryty był strzechą. W latach siedemdziesiątych zmieniono pokrycie dachu na blachę. Szczyt od strony ulicy z prostymi, pionowymi deskami; od strony podwórka taki sam układ desek, lecz w dolnej części daszek okapowy. W górze tego szczytu prostokątny otwór oświetleniowy.

Rozplanowanie wewnętrzne: złożone tylko z trzech pomieszczeń – izby pełniącej także funkcję kuchni, sieni oraz komory. Pierwotnie w izbie znajdował się również piec grzewczy, tzw. *ścianówka*, który dzielił ją na dwie części. Komora służyła jako pomieszczenie magazynowe, przechowywano w niej między innymi zboże.

Urządzenia ogniowe znajdujące się w budynku to piec kuchenny kaflowy, z tzw. *duchówką* i kapturem.

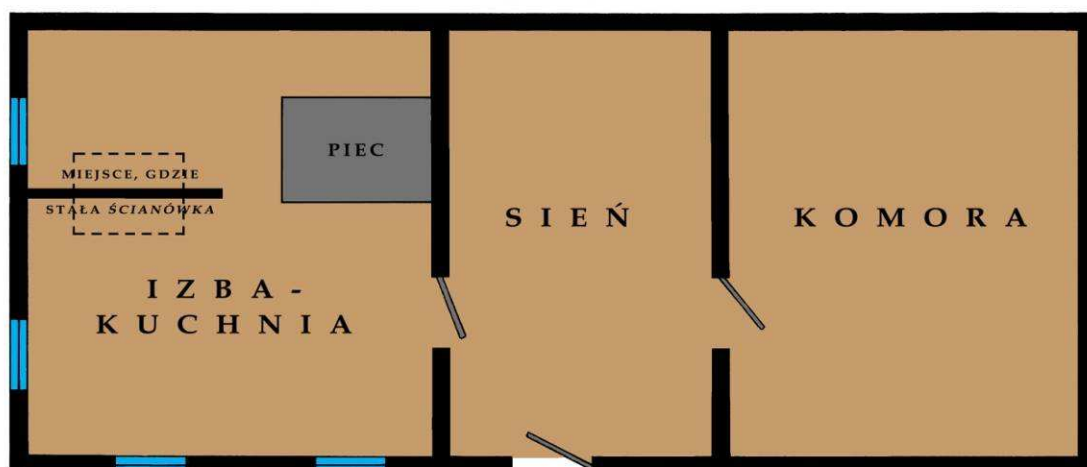
Wyposażenie wnętrza z uwagi, iż budynek nie jest zamieszkały jest bardzo ubogie. Z mebli jest zachowany tylko stół z dwoma krzesłami, łóżko o konstrukcji metalowej i stojąca szafka. Sień pełni funkcję pomieszczenia magazynowego przedmiotów nieużywanych, gdzie między innymi znajdują się krosna. W komorze jest przechowywany kufer, naczynia klepkowe i inne drobne przedmioty. Do lat osiemdziesiątych XX wieku w izbie-kuchni oraz w sieni była gliniana podłoga. Podłogę drewnianą wykonał stolarz Dymitr Dąbrowski.

Budynek został wzniesiony w końcu XIX wieku. Ostatnim jego mieszkańcem był Stefan Jakubiuk. Nietypowe usytuowanie budynku, tj. komorą w kierunku drogi, a oknami w szczycie w kierunku podwórza sugeruje, iż budynek był przeniesiony z innego miejsca. Przypuszczenie to potwierdza zachowany drugi rząd kamieni fundamentu w szczycie od

strony ulicy, który pozostał prawdopodobnie po wcześniejszym budynku stojącym w tym miejscu.

Stan zachowania: ogólnie dość dobry. Z uwagi, iż budynek nie jest zamieszkały jego stan techniczny może szybko ulec pogorszeniu. Obecny właściciel Aleksander Siemieniuk zamierza utworzyć w nim ekspozycję etnograficzną w typie skansenowskim.

0 1 2 3 m

Il. nr 3. Plan budynku nr 35.

Il. nr 4. Budynek mieszkalny nr 35.

Il. nr 5. Budynek mieszkalny nr 35.

B. Budynek mieszkalny nr 24

Budynek mieszkalny nr 24 jest zlokalizowany w części wsi położonej w pobliżu strumienia Haj, po północnej stronie głównej drogi przechodzącej przez wieś. Usytuowany jest frontem w kierunku drogi. Rozmiary budynku: 1170 cm na 720 cm. Fundament jest wykonany z kamieni łączonych cementem, natomiast jego górna część składa się z cegieł ustawionych pionowo, główką do zewnętrznej krawędzi fundamentu. Ściany o konstrukcji zrębowej, łączone na węglach zamkiem pletwowym na „rybi ogon”. Powierzchnia zewnętrzna ścian budynku jest nieszalowana. Okna trójpole (dwa pola pionowe, trzecie, górne poziome). Okna z dwuskrzydłowymi okiennicami. W każdej z okiennic po cztery prostokątne płyciny w układzie: górna i dola poziomym, środkowe pionowym. W ścianie frontowej weranda z dwuskrzydłowymi drzwiami. Drzwi zewnętrzne od strony podwórka z zachowanym oryginalnym zamkiem zapadkowym, z kluczem łamanym i zębatą metalową zasuwą. Dach dwuspadowy, kryty dachówką cementową.

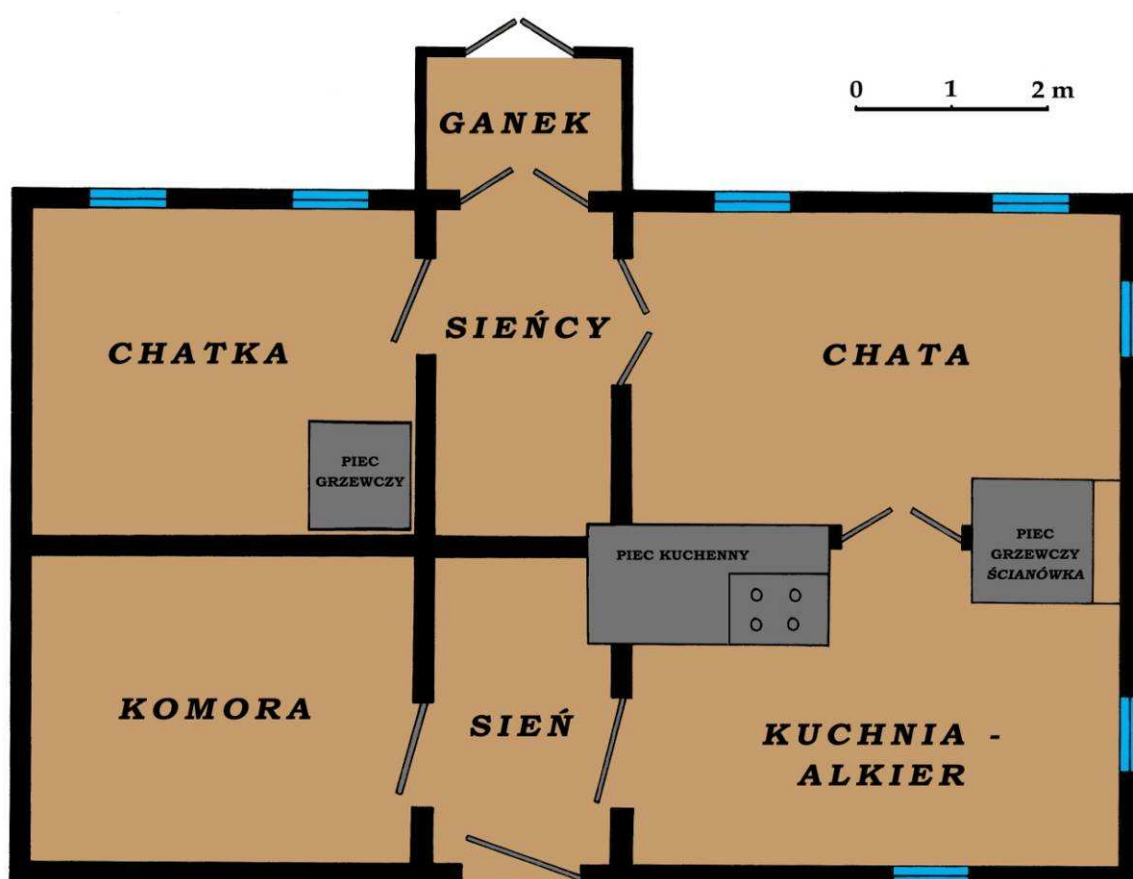
Budynek z licznymi detalami zdobniczymi: weranda u góry z ozdobnym układem szybek, na jej dolnej powierzchni znajduje się powtarzający się motyw detali zdobniczych. Poniżej krawędzi dachu jest przybita podwójna listwa podokapowa. Naroże z czteropolewym układem detali zdobniczych. W szczycie wiatrownice oraz łącząca je ponad okienkiem szczytowym pozioma, zdobiona deska. Szczyt od strony wschodniej z zachowaną ozdobną deską – pazdurem. Układ deseczek szalowania w szczycie ma charakter geometryczny. Zachowane ślady malowania zewnętrznej powierzchni budynku, a zwłaszcza werandy.

Rozplanowanie wewnętrzne: sześć pomieszczeń, w tym – sień, komora, kuchnia (*alkier*), dwie izby – *chata* i *chatka* oraz sień przy wejściu z werandy (zwana *sienicy*). Urządzenia ogniowe: piec kuchenny, chlebowy, z kapturem, wykonany z kafli i dwa piece grzewcze. Pierwszy piec grzewczy obok kuchennego, tzw. *ścianówka*, z białych kafli. Drugi piec grzewczy w izbie zwanej *chatka*. Ściany tapetowane.

Wyposażenie wnętrza: zachowane częściowo meble, np. łóżko, czy stół z pierwotnego wyposażenia. Ciekawa szafka wnękowa między piecem grzewczym a ścianą, z dwuskrzydłowymi, przeszklonymi drzwiczkami. Z dawnego wyposażenia zachowane są oleodruki wiszące na ścianach. Obecnie budynek pełni funkcję magazynową dla nieużywanego sprzętu.

Budynek został wzniesiony w 1922 roku przez Jana Dąbrowskiego z Chraśl. Użytkowany był do przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w. Obecnie nie jest zamieszkały.

Stan zachowania: ogólnie dość dobry. Z uwagi, iż dom nie jest zamieszkiwany jego stan techniczny może szybko ulec pogorszeniu.

Il. nr 6. Plan budynku nr 24.

Il. nr 7. Budynek mieszkalny nr 24.

C. Budynek nr 15

Budynek mieszkalny nr 15 jest zlokalizowany w części wsi położonej w pobliżu miejsca, gdzie strumień przecina drogę przechodzącą przez Haćki. Usytuowany jest szczytem w kierunku do drogi. Fundament jest wykonany z kamieni polnych, obrobionych, połączonych ze sobą cementem. Górna część fundamentu jest wykonana z cegieł ustawionych pionowo, główką do zewnętrznej krawędzi fundamentu. Ściany o konstrukcji zrębowej, łączone na węglach zamkiem pletwowym na „rybi ogon”. W tylnej ścianie, przy oknie wstawiona łątka. Ściany o naturalnej barwie drewna. Okna trójpolewe (dwa pola pionowe i jedno ponad nimi poziome), z dwuskrzydłowymi okiennicami. W każdej z okiennic po cztery prostokątne płyciny w układzie: górna i dola poziomym, środkowe pionowym. Drzwi zewnętrzne z płycinami. Dach dwuspadowy, kryty dachówką cementową. Budynek z detalami zdobniczymi: naroża w układzie czteropolowym, podwójna listwa podokapowa, ozdobne szalowanie szczytu od strony drogi.

Budynek obecnie niezamieszkały. Właścicielem budynku nr 15 jest Eugeniusz Szuj, mieszkający na stałe w sąsiedniej wsi – Proniewicze.

Il. nr 8. Budynek mieszkalny nr 15

D. Budynek nr 50

Budynek mieszkalny nr 50 jest zlokalizowany pośrodku zabudowań wsi, po północnej stronie głównej drogi. Usytuowany jest frontem w kierunku do drogi. Fundament jest wykonany z kamieni polnych, obrobionych, łączonych cementem. Górna część fundamentu jest wykonana z cegieł ustawionych pionowo, główką do zewnętrznej krawędzi fundamentu. Ściany o konstrukcji zrębowej, łączone na węglach zamkiem płetwowym na „rybi ogon”. Ściany o naturalnej barwie drewna. Okna trójpłowe (dwa pola pionowe i jedno ponad nimi poziome), z dwuskrzydłowymi okiennicami. W każdej z okiennic po cztery prostokątne płyciny w układzie: górna i dola poziomym, środkowe pionowym. Drzwi zewnętrzne z płycinami. Dach dwuspadowy, kryty dachówką cementową. Budynek z detalami zdobniczymi: nad i podokiennikami, zdobionymi narożami, podwójną listwą podokapową, okienkiem szczytowym. Ozdobny charakter ma również układ desek w szczycie.

Dom wzniesiony w 1933 roku przez cieślę z Ryboł o nazwisku (imieniu) Samson. Budynek obecnie zamieszkały przez Szymona Bazyluka, urodzonego w 1921 r.

Il. nr 9. Budynek mieszkalny nr 50.

2. Detale zdobnicze budynków mieszkalnych

W zabudowie Haciek dominują budynki drewniane powstałe w okresie międzywojennym i w pierwszych dziesięcioleciach po II wojnie światowej. Budownictwo z tego okresu charakteryzuje się bogatym zdobieniem budynków mieszkalnych za pomocą detali wycinanych piłką o wąskim brzeszczocie. W Haćkach jeszcze współcześnie wiele budynków zachowało te detale zdobnicze, przy czym panuje tu dość znaczne zróżnicowanie. Można bowiem spotkać budynki pozbawione jakichkolwiek ozdób, jak też domy wyróżniające się ich szczególnym bogactwem. Oczywiście tych ostatnich jest zdecydowanie mniej. Wyróżniają się tu zwłaszcza domy nr 15, 24, 37, 50 i 52. Budynki cechujące się bogatym zdobnictwem stanowią jeden z głównych walorów podnoszących atrakcyjność turystyczną Haciek, toteż powinny być objęte szczególną ochroną. Z uwagi, iż detale zdobnicze są wykonane z nietrwałego materiału ich liczba z każdym rokiem się zmniejsza. Znikają one zwłaszcza podczas remontów elewacji budynków, szczególnie jeśli jest wymieniane szalowanie. Stąd też w niniejszym opracowaniu zawarta jest ich w miarę pełna inwentaryzacja rysunkowa i fotograficzna, która w przyszłości może służyć do ich odtworzenia.

Wśród odnotowanych w trakcie inwentaryzacji terenowej detali zdobniczych w Haćkach można wymienić:

- ozdobne szalowanie szczytów
- wiatrownice
- poziome deski szczytowe
- okienka szczytowe
- listwy podokapowe (pojedyncze i podwójne)
- naroża
- nadokienniki
- ganki
- wykładki zamków zapadkowych

1. Ozdobne szalowanie szczytu

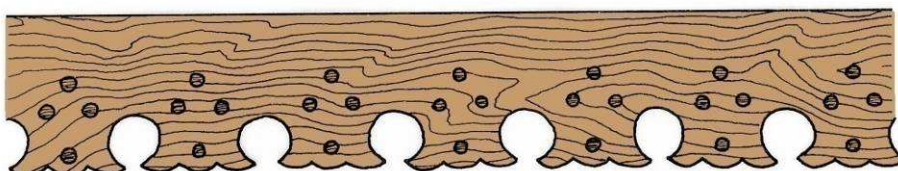
Ozdobne szalowanie szczytu polegające na przybijaniu desek pod różnymi kątami w układach geometrycznych występuje niemal we wszystkich budynkach drewnianych. Na szczególne wyróżnienie zasługują tu domy z numerami: 14, 18, 36. Brak tego rodzaju zdobnictwa można zauważyć w najstarszym budynku mieszkalnym (nr 35), w którym deski szczytu przybite są tylko w jednym układzie pionowym.

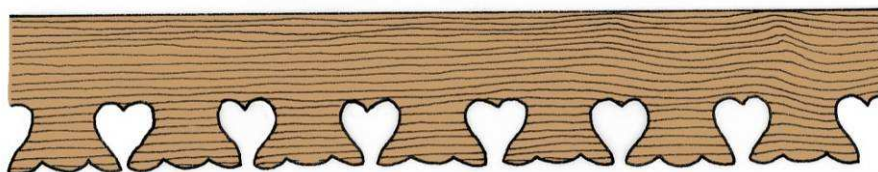
Il. nr 10. Ozdobne szalowanie szczytu w budynku nr 14

2. Wiatrownice

Wiatrownice, czyli deski przybijane wzdłuż krawędzi dachu od strony szczytu pełniły niegdyś funkcję ochrony jego pokrycia przed wiatrem. Z czasem zaczęły także pełnić funkcję zdobniczą. W Haćkach na uwagę zasługują wiatrownice w domach nr 7 i 62.

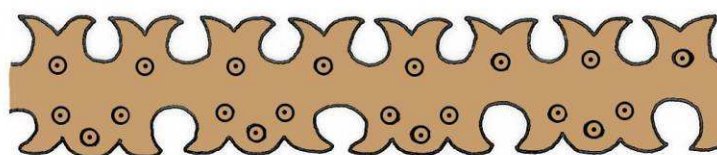
Il. nr 11. Wiatrownica, Haćki nr 7

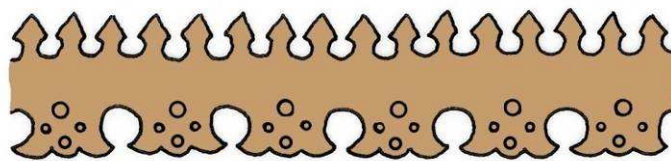
Il. nr 12. Wiatrownica, Haćki 62

3. Poziome deski szczytowe

Ten detal zdobniczy występuje tylko w dwóch budynkach w Haćkach, a mianowicie domach nr 24 i 37. Deska ta była mocowana końcami do wiatrownic ponad okienkiem szczytowym.

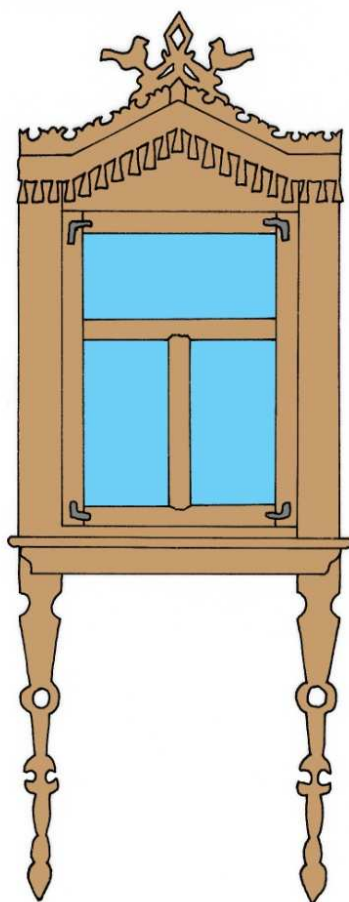
Il. nr 13. Pozioma deska szczytowa, Haćki 24

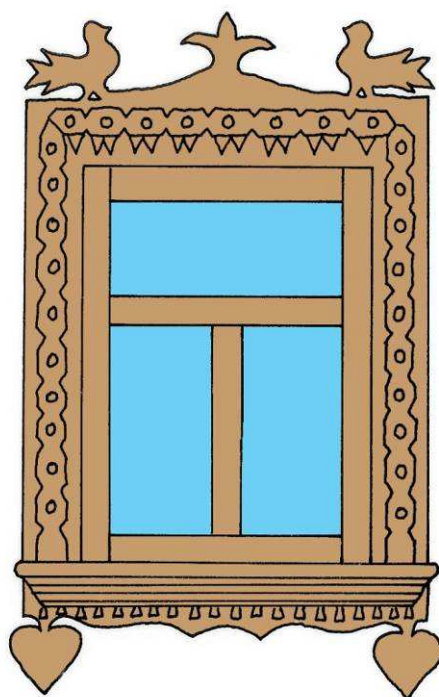
Il. nr 14. Pozioma deska szczytowa, Haćki 37

4. Okienka szczytowe

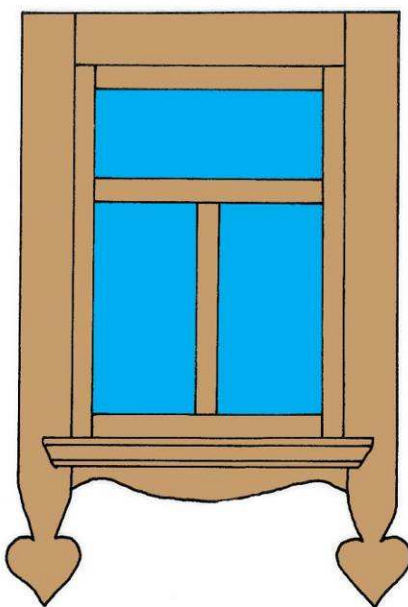
Okienka szczytowe umożliwiały oświetlenie poddasza. Ich dekoracja polegała na przybijaniu wokół nich profilowane wyciętych listew. W Haćkach zdobione okienka szczytowe posiadają trzy budynki.

Il. nr 15. Okienko szczytowe, Haćki 50

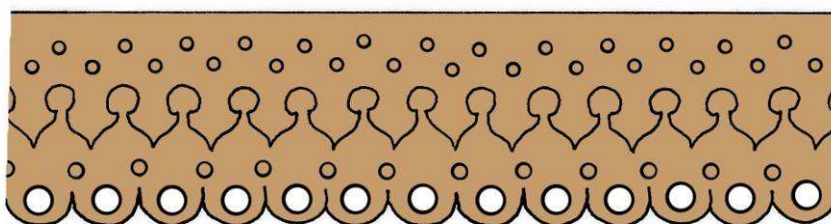
Il. nr 16. Okienko szczytowe, Haćki 14

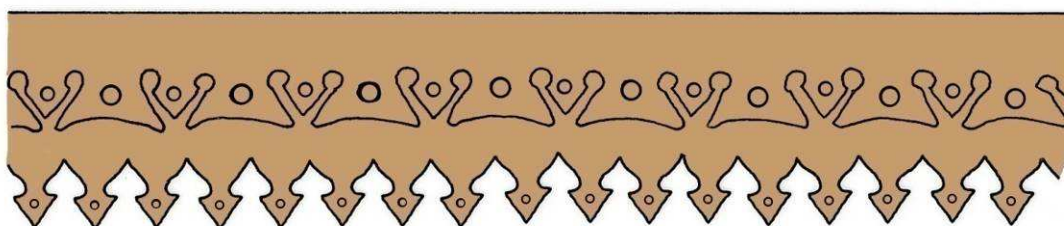
Il. nr 17. Okienko szczytowe, Haćki 36

5. Listwy podokapowe

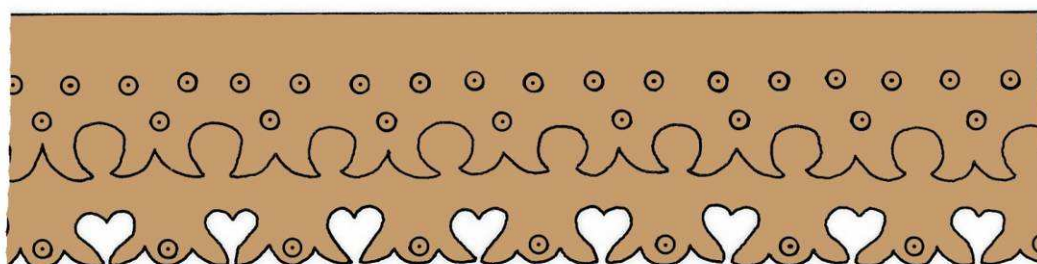
Listwy podokapowe należą do tych elementów dekoracyjnych, które wyjątkowo mocno wpływały na wizualne wrażenia estetyczne całego budynku. W Haćkach aż w ośmiu domach występują podwójne listwy podokapowe, co wskazuje na popularność tego detalu zdobniczego. Jednocześnie należy podkreślić, iż w każdym domu mają one inny kształt.

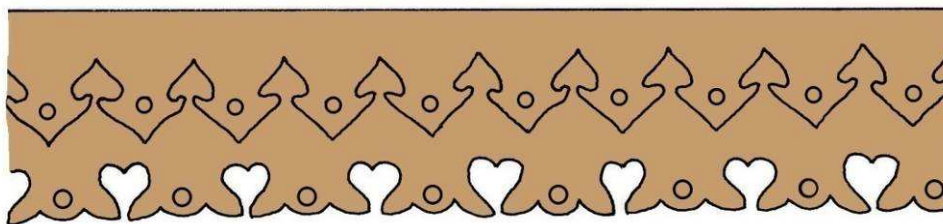
Il. nr 18. Podwójna listwa podokapowa, Haćki 15

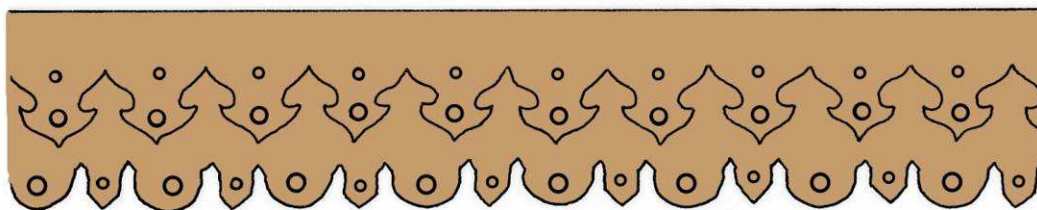
Il. nr 19. Podwójna listwa podokapowa, Haćki 24

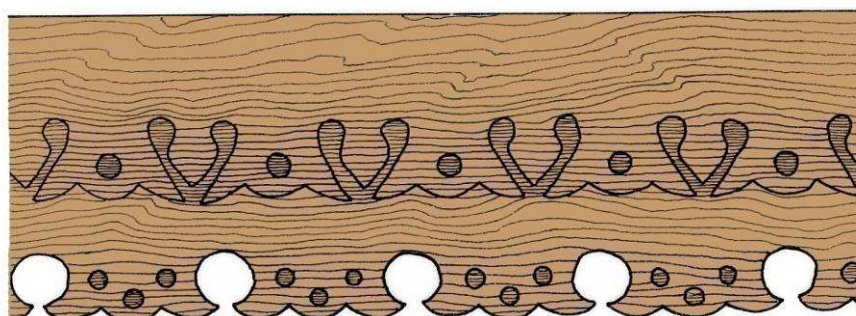
Il. nr 20. Podwójna listwa podokapowa, Haćki 25

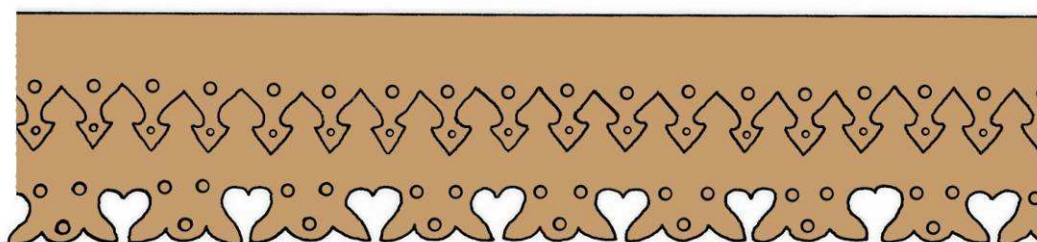
Il. nr 21. Podwójna listwa podokapowa, Haćki 29

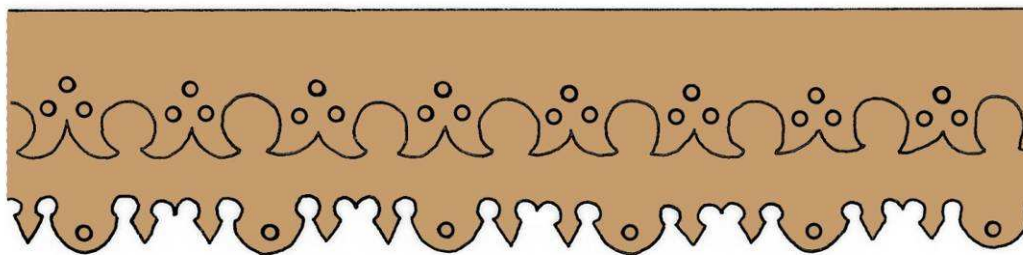
Il. nr 22. Podwójna listwa podokapowa, Haćki 37

Il. nr 23. Podwójna listwa podokapowa, Haćki 50

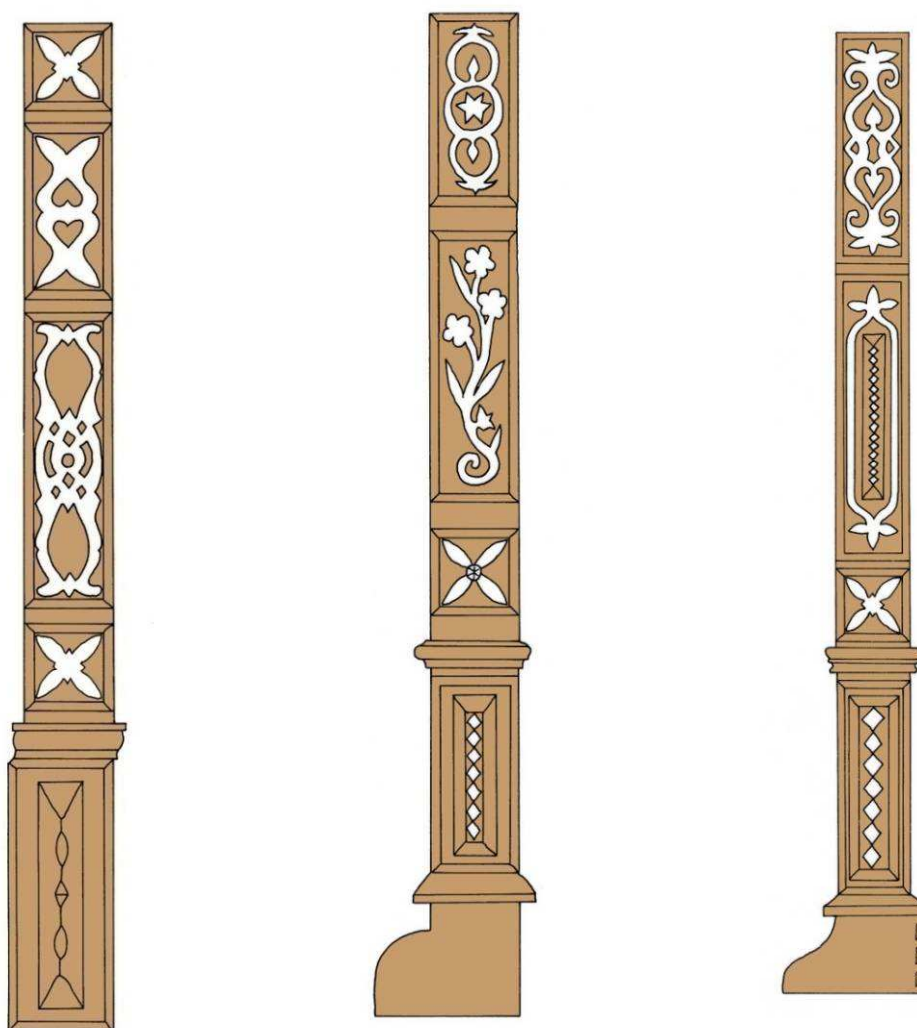
Il. nr 24. Podwójna listwa podokapowa, Haćki nr 51

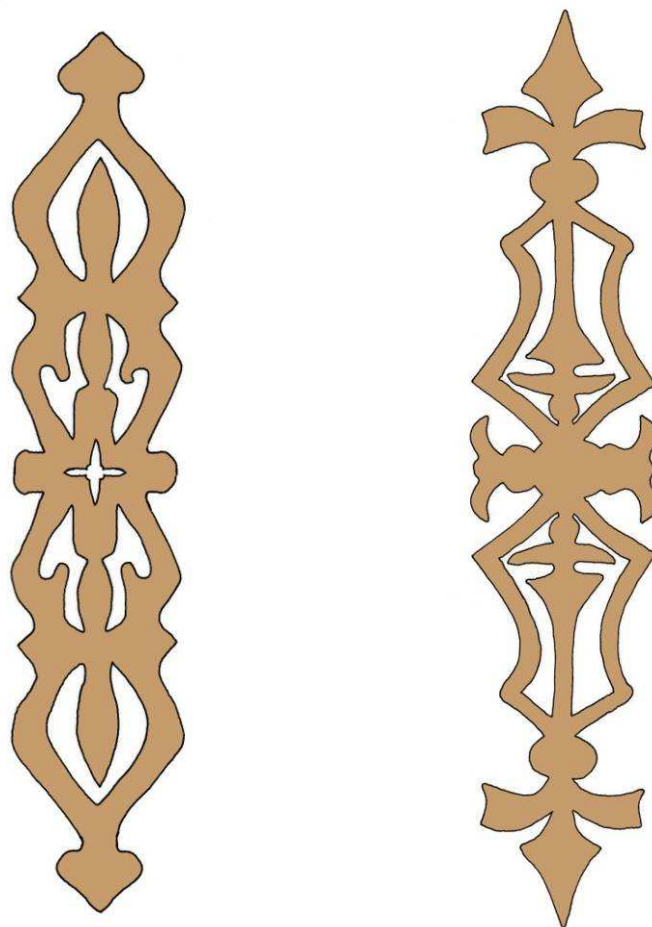
Il. nr 25. Podwójna listwa podokapowa, Haćki nr 52

6. Naroża

Naroża należą do najczęściej zdobionych powierzchni budynków. W wielu wypadkach cały budynek był pozbawiony jakichkolwiek detali zdobniczych, a jedynym wyjątkiem były właśnie naroża. W Haćkach zdobione naroża posiada osiem budynków.

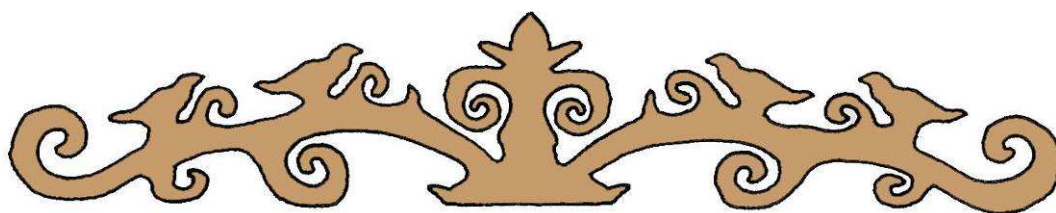
Il. nr 26. Naroża, Haćki 45, 52 i 51.

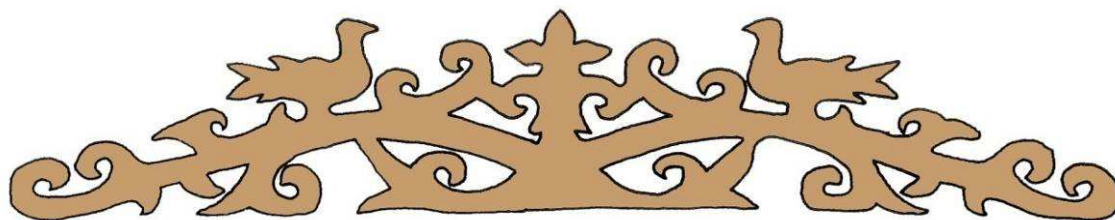
Il. nr 27. Detale naroży w domach nr 2 i 50

7. Nadokienniki

Nadokienniki stanowią jeden z najważniejszych detali zdobniczych wpływających w zdecydowanej mierze na zewnętrzną estetykę budynku. W Haćkach nadokienniki występują w czterech domach. Jeśli chodzi o ich formę, to można tu zauważyć dość daleko idące między nimi podobieństwo, wyjątek stanowi tu nietypowy nadokiennik w domu nr 62.

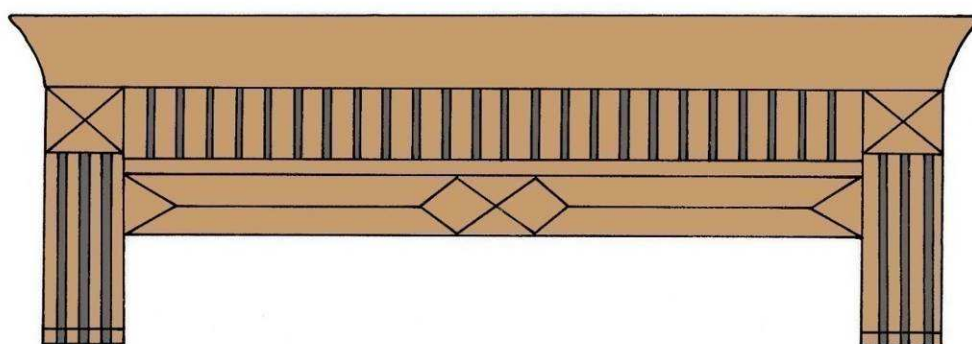

Il. nr 28. Nadokiennik, Haćki 37

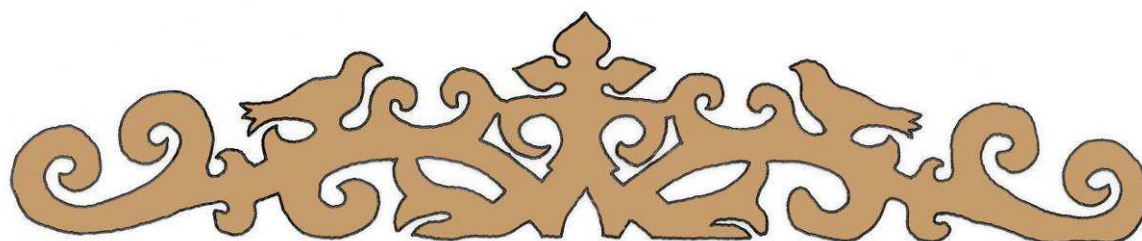

Il. nr 29. Nadokiennik, Haćki

50

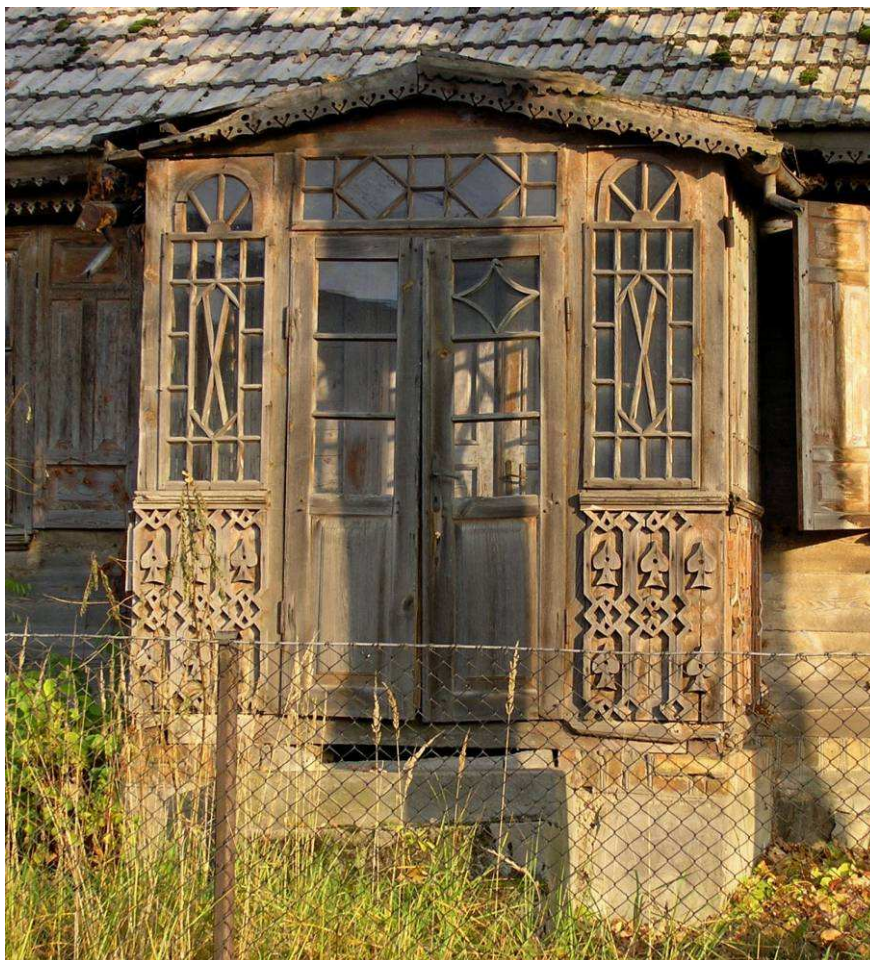
Il. nr 30. Nadokiennik, Haćki 62

Il. nr 31. Nadokiennik, Haćki 9

8. Ganki

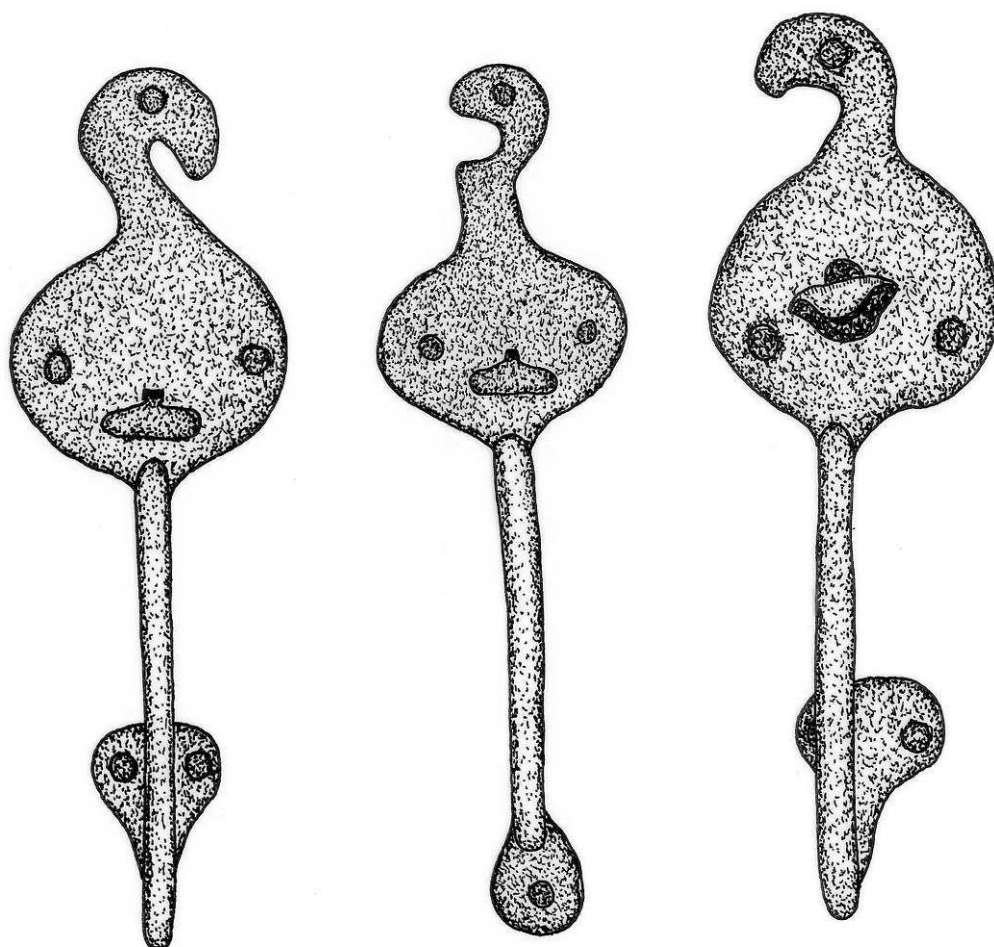
W Haćkach można mówić o zdobionym ganku w jednym przypadku, a mianowicie chodzi tu o dom nr 24. Ganek ten ma właściwie formę werandy, bowiem cały jest zabudowany.

Il. nr 32. Ganek, Haćki 24

9. Detale metalowe – wykładki zamków zapadkowych

Podobnie jak w wielu innych miejscowościach na całej Białostocczyźnie detale metalowe w zdobnictwie architektonicznym występują dość rzadko, a ich kształty wyróżniają się daleko idącą schematycznością. Do najczęściej występujących detali metalowych należą wykładki zamków zapadkowych. W Haćkach zinwentaryzowano trzy takie detale zdobnicze:

Il. nr 33. Wykładki zamków zapadkowych z domów nr 27, 35 i 47

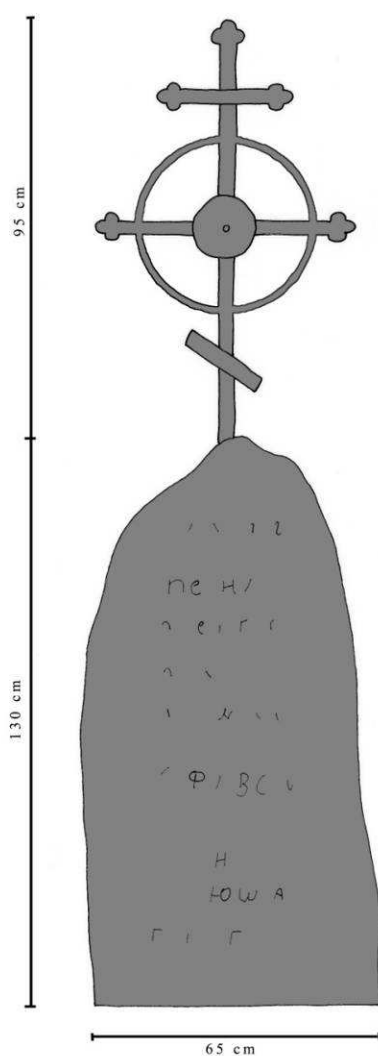
3. Kamienie i cokoły z krzyżami

Na terenie wsi Haćki znajdują się dwa granitowe kamienie z metalowymi krzyżami oraz dwa kamienne cokoły, w których osadzone są kowalskie krzyże. Na granicy wsi, przy drodze do sąsiedniej miejscowości Rajsk znajduje się kolejny kamień z inskrypcją, w którym osadzony jest metalowy krzyż. Jeśli chodzi o czas ich powstania to można wyróżnić dwa okresy. Starszy obejmujący lata 1865-1868, kiedy ufundowano trzy kamienie z żelaznymi krzyżami oraz rok 1888, w którym powstały dwa granitowe cokoły z osadzonymi w nich żelaznymi krzyżami. Cokoły wykonano z granitu z polodowcowych gładów narzutowych. Kamienie i cokoły występujące w Haćkach znajdują liczne analogie (co do kształtu, materiału, jak i treści epigramów) zarówno w sąsiednich wioskach, jak i wielu innych

miejsowościach południowej Białostocczyzny. Stawiane były zwłaszcza w miejscach, gdzie zbiegały się granice gruntów, przy skrzyżowaniu dróg, czy też w obrębie zagród, przy przechodzącej przez wieś drodze. Pierwotnie kamienie z wykutymi krzyżami pełniły funkcję nagrobków. W XIX wieku powszechną praktyką stało się ich zwieńczanie żelaznymi krzyżami, mającymi niekiedy bardzo rozbudowany kształt. W tym też stuleciu coraz powszechniej zaczęły pojawiać się kamienie z inskrypcjami upamiętniającymi ważne wydarzenia w życiu wioskowej społeczności. Najczęściej były wykonywane w latach klęsk, związanych z głodem lub podczas epidemii groźnych chorób. Epigramy te mają często charakter prośby do Boga o ochronę mieszkańców wsi lub konkretnej rodziny przed wszelkimi nieszczęściami. Według ustnej tradycji znanej mieszkańcom wsi Haćki kamienie i cokoły zwieńczone metalowymi krzyżami zostały wykonane w tej miejscowości podczas panującej wówczas epidemii cholery. Dzięki trwałości materiału, z którego je wykonano przetrwały do dziś, stając się swego rodzaju dokumentem historycznym minionych wydarzeń. Niestety mieszkańcy Haciek nie potrafią już udzielić bliższych informacji dotyczących ich fundatorów, czy też wykonawców. Współcześnie święci się przy nich pokarmy w czasie świąt wielkanocnych.

A. Kamień z żelaznym krzyżem przy domu nr 7

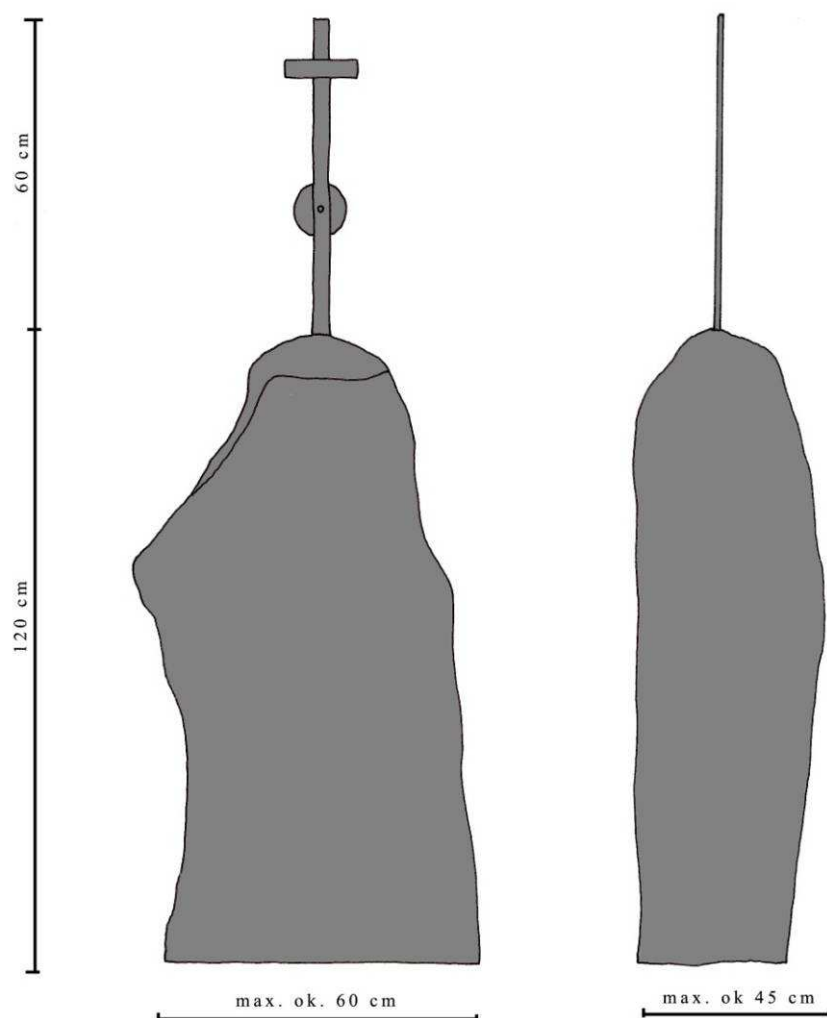
Kamień granitowy o odcieniu czerwonym. Powierzchnia kamienia została obrobiona z czterech stron – spłaszczona. Obróbce poddano zwłaszcza stronę licową, na której znajduje się częściowo nieczytelny już napis pisany cyrylicą z rokiem 1868. Kamień jest zwieńczony osadzonym w nim kowalskiej roboty żelaznym krzyżem. Kamień jest osadzony w betonowej podstawie, której górna płaszczyzna jest na wysokości poziomu gruntu. Całość jest otoczona drewnianym płotkiem na stalowym stelażu, malowanym farbą olejną w kolorze orzechowym.

Il. nr 34. Kamień z żelaznym krzyżem przy domu nr 7

B. Kamień z żelaznym krzyżem przy domu nr 50

Kamień granitowy o odcieniu szarym. Powierzchnia kamienia została spłaszczona od strony licowej, na której znajduje się częściowo nieczytelny napis cyrylicą z rokiem 1865. Kamień jest zwieńczony osadzonym w nim kowalskiej roboty żelaznym krzyżem. Całość jest otoczona drewnianym płotkiem na stalowym stelażu, malowanym farbą olejną w kolorze orzechowym.

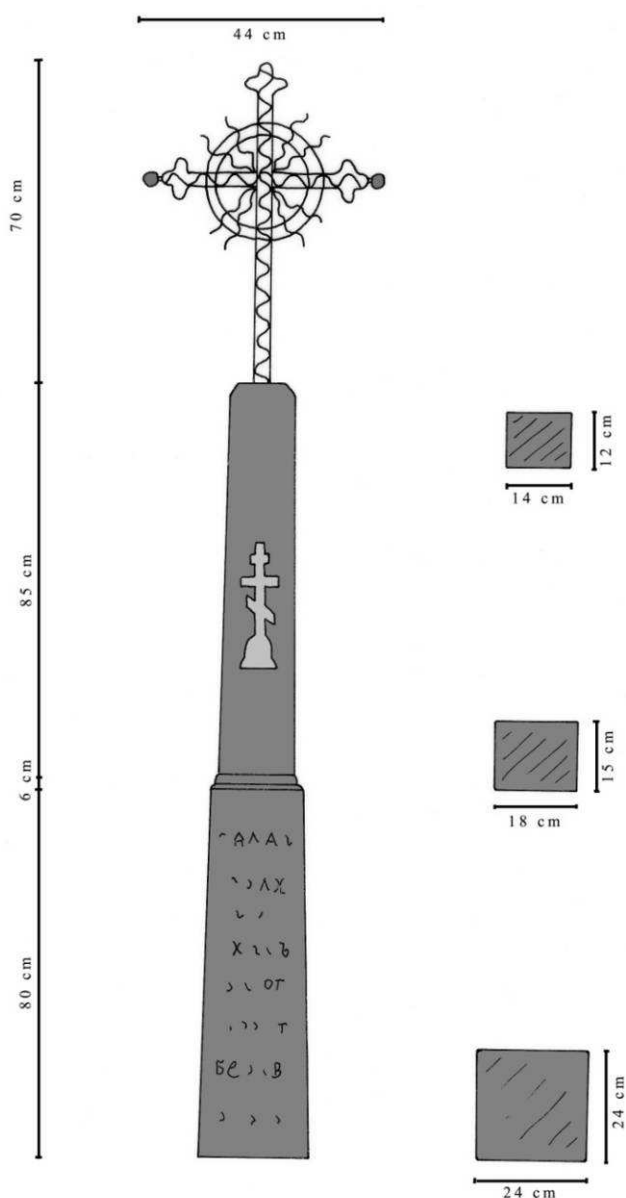

Il. nr 35. Kamień z żelaznym krzyżem przy domu nr 50

C. Granitowy cokół z żelaznym krzyżem przy domu nr 40

Cokół z granitu szarego zwieńczony żelaznym krzyżem. Cokół wykonany w jednej bryle granitu, w kompozycji złożony z dwóch części – dolnej, o przekroju poprzecznym kwadratowym i górnej, o przekroju poprzecznym prostokątnym. Obie części o zwężającym się przekroju ku górze. W części dolnej, na powierzchni licowej i tylnej częściowo nieczytelny napis cyrylicą, z rokiem 1888 na powierzchni tylnej. W części górnej, w połowie

jej wysokości, płaskorzeźba przedstawiająca prawosławny krzyż z dodatkowym poprzecznym ramieniem tuż przy górnym zakończeniu.

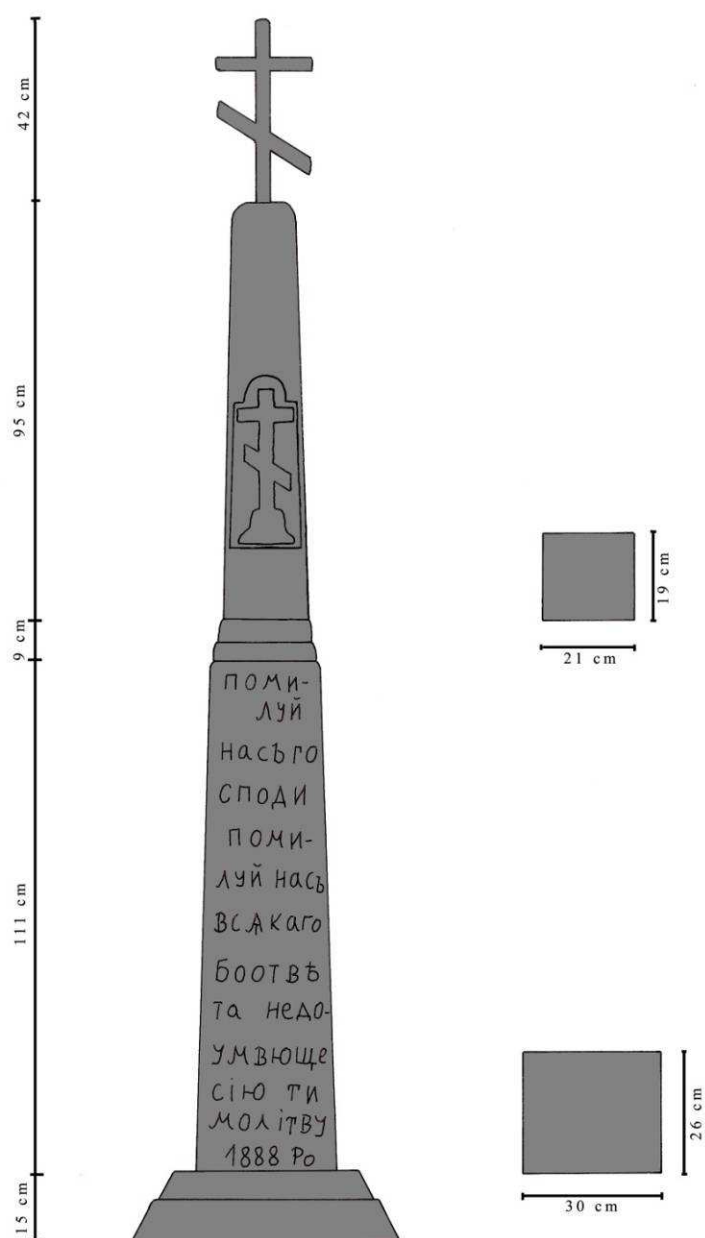

Il. nr 36. Granitowy cokół z żelaznym krzyżem przy domu nr 40

D. Granitowy cokół z żelaznym krzyżem przy domu nr 59

Cokół z granitu szarego zwieńczony żelaznym krzyżem, osadzony w granitowej, dwustopniowej podstawie o kształcie ściętego ostrosłupa. Cokół wykonany w jednej bryle granitu, w kompozycji złożony z dwóch części – dolnej i górnej, obie o przekroju poprzecznym prostokątnym. Obie części o zwężającym się przekroju ku górze. W części dolnej, na powierzchni licowej, napis cyrylicą z rokiem 1888. Napis pomalowany farbą olejną

na biały kolor. W części górnej, poniżej połowy jej wysokości, płaskorzeźba przedstawiająca prawosławny krzyż, pomalowany na biały kolor farbą olejną. Krzyż żelazny kowalskiej roboty, malowany farbą olejną na biały kolor.

Il. nr 37. Granitowy cokół z żelaznym krzyżem przy domu nr 59

E. Kamień z żelaznym krzyżem przy drodze do Rajska

Kamień granitowy o odcieniu czerwonym. Powierzchnia kamienia została obrobiona z czterech stron – spłaszczona. Obróbce poddano zwłaszcza stronę licową, na której znajduje się napis pisany cyrylicą: *1866 g sej krest vo d žen staranem chozaev derevni Gacki ozdaravi*. Litery pomalowane białą farbą olejną. Kamień jest zwieńczony osadzonym w nim kowalskiej roboty żelaznym krzyżem. Kamień jest osadzony w betonowej podstawie, której górna płaszczyzna znajduje się ponad poziomem gruntu.

Il. nr 38. Kamień z żelaznym krzyżem przy drodze do Rajska

III. Obrzędowość doroczna wsi Haćki

Niniejsza część opracowania omawia doroczne święta, obrzędy i zwyczaje znane i kultywowane przez mieszkańców Haciek. Powstała ona w oparciu o informacje zebrane w czasie wywiadów prowadzonych z mieszkańcami wsi. Wiele z opisanych tu zwyczajów i wierzeń już zaginęło, niektóre z nich giną współcześnie, inne są zastępowane nowymi, niezwiązanymi w jakikolwiek sposób z lokalną tradycją. Toteż ich utrwalenie pozwoli w przyszłości na ich poznanie, a być może także na odtworzenie. Odtwarzanie dawnych tradycji i zwyczajów, oprócz walorów edukacyjnych, posiada również duże znaczenie we wzbogacaniu oferty turystycznej. Znakomitym przykładem jest tu noc św. Jana w Białowieży. W Haćkach można przygotować chociażby pokaz wyrobu *busłowych łap* i pieczenia korowajów wypiekanych niegdyś na dzień św. Jerzego. Ten niemal już zupełnie zaginiony, a niewymagający większych przygotowań zwyczaj, z pewnością przyciągnąłby uwagę turystów, jak i młodzieży szkolnej.

Jeśli chodzi o obrzędowość doroczną w Haćkach, to w przeszłości wiązała się ona z kalendarzem i świętami prawosławnymi. Współcześnie w bloku powstałym dla pracowników PGR-u mieszka wielu katolików, którzy obchodzą święta zgodnie z kalendarzem łacińskim.

W literaturze etnograficznej przyjęło się rozpoczynać opis roku obrzędowego od zwyczajów zimowych, stąd też jako pierwsze zostaną omówione zwyczaje bożonarodzeniowe. Samo święto Bożego Narodzenia poprzedza jego wigilia, z którym to dniem wiązało się szczególnie wiele wierzeń. I tak starano się, aby w tym dniu nic nie pożyczać, a wprost przeciwnie oddać wszystkie pożyczone rzeczy, co miało być dobrą wróżbą na przyszły rok. Na wieczerzę wigilijną przygotowywano parzystą liczbę potraw, dążono aby było ich aż dwanaście. Obowiązkowo musiała wśród nich być *kutia* (jęczmienna kasza z miodem i makiem) oraz kisiel owsiany, oprócz nich najczęściej też przygotowywano: ryby (głównie śledzie), groch, suszone owoce (przeważnie gruszki) i grzyby spożywane z kapustą. Na stole, na którym spożywano wigilię, i ławach do siedzenia, rozkładano siano, którym po wigilii karmiono zwierzęta. Jeśli po wieczerzy pozostała jeszcze *kutia*, to karmiono nią kury, aby niosły dużo jajek. Pokarmy zostawiano na stole na noc, aby mogły posilić też się nimi duchy zmarłych przodków. Po kolacji wigilijnej wiązało się razem wszystkie łyżki, co miało sprawić, że *rodzina będzie się razem trzymała*. W Wigilię do domu był wnoszony snopek zboża z żyta zwany *dziadem* lub *dziadkiem*. Niektórzy gospodarze oprócz żyta

dodawali także kłosy owsa, pszenicy i jęczmienia. O zwyczaju tym pisze w swym pamiętniku na początku XIX wieku Roch Sikorski, mieszkający w Bielsku Podlaskim: *Przed Bożym Narodzeniem obchodzą wigilię tym sposobem, że stół nakrywają sianem i na siano dopiero rozścielają obrus. W kącie izby jest umieszczony snop zboża na uproszenie Boga o urodzaj. Są dwie takie potrawy, które w polskich prowincjach są nieznane, to jest kisiel, galareta z rozgotowanej mąki owsianej z przymieszaniem różnych konfitur i kucia, pęczak z makiem i miodem. Snop zboża stał lub wisał w rogu izby pod ikonami aż do czasu święta Trzech Króli, czyli Jordanu, kiedy częścią żdźbeł obwiązywano drzewa owocowe w sadzie, a pozostałymi karmiono hodowane zwierzęta. Po spożyciu wigilii udawano się na pasterkę. Po powrocie z cerkwi spożywano potrawę zwaną wereszczak, a złożoną z ugotowanych razem kiełbasy i boczku.*

Boże Narodzenie rozpoczynało czas chodzenia po wsi kolędników. Najczęściej chodzili oni z gwiazdą, rzadziej z szopką. Znano też zespoły kolędnicze odtwarzające przedstawienie z królem Herodem. Współcześnie starsze osoby chodzą „z karteczką” zbierając pieniądze na potrzeby parafii.

Ostatni dzień starego roku był czasem zabaw i żartów. Kawalerowie zdejmowali dla żartów furki w ogrodzeniu, wynosili wozy na drogę, zatykali kominy. Panny sokiem z buraków znaczyły drogę od domu kawalera do mieszkającej w pobliżu panny. Inni wysypywali te dróżki popiołem lub sieczką.

W dniu święta Jordanu, po poświęceniu wody przez kapłana, nabierano ją do słoików, aby później w domu poświęcić zabudowania. Po powrocie z cerkwi kreślono kredą na ścianach domu, a czasami także na budynkach gospodarczych, znak krzyża, co miało je chronić od pożaru. Z miejsca poświęcenia wody zabierano też do domu gałązki sosny lub świerku, które następnie używano jako kropideł. Igły z nich dodane do pokarmu dla kur miały zapewnić ich dobrą nieśność.

W dniu święta Matki Boskiej Gromnicznej (15 luty) święcono świece, którymi po powrocie z cerkwi wypalano na pułapie znak krzyża. Płomieniem świecy przypalano z czterech stron włosy dzieciom, aby nie bały się burzy. Po przypaleniu włosów musiały one okręcić się cztery razy dookoła siebie. W czasie burzy umieszczano świecę gromniczną w oknie.

Święto Zwiastowania, obchodzone 7 kwietnia, wiązało się jeszcze do niedawna ze zwyczajem wyrobu z ciasta *busłowych łap*, czyli łap bocianich. Niektóre gospodynie wypiekały całe figurki przedstawiające tego ptaka, a także narzędzia rolnicze, jak brony i sierpy. Inne z kolei piekły bronę, na której stała figurka bociana. Ciasta te były zjadane następnie przez dzieci.

Święta wielkanocne poprzedza Palmowa Niedziela, w czasie której święcono palmy wykonane z gałązek wierzby. Już na dwa tygodnie przed tym świętem ścinano te gałązki i wstawiano je do butelki z wodą, aby rozwinęły się zielone listki. Przed wyjściem do cerkwi uderzano tymi witkami domowników, aby byli zdrowi przez cały rok. Podczas uderzania mówiono: *Werba bije, nie zabije, za tydzień wielki dzień, daj Boże za rok doczekali*. Niektórzy gospodarze sadzili poświęcone gałązki na granicy pól lub w obrębie zagrody, przy studni. Poświęconą gałązką uderzano krowy wyganiane pierwszy raz na wiosnę na pastwisko.

W Krasną Sobotę święcono pod krzyżami pokarmy, które przynoszono w koszach lub nieckach (*kopańkach*). Najczęściej święcono malowane jajka, chleb, sól, ciasta, wędliny, które spożywano następnego dnia, czyli w Wielkanoc. Wierzono, że poświęcone jajka nie będą się psuć. Jajka malowano używając naturalnych barwników: żółty i brązowy kolor uzyskiwano z cebuli, a zielony z żyta. Święta wielkanocne nieodłącznie wiązały się kiedyś z zabawami polegającymi na zbijaniu jajek.

W Niedzielę Przewodnią, a więc w tydzień po Wielkanocy, oblewano się wodą. Znano też zwyczaj biegania w tym dniu dookoła domu, lecz nie potrafiono wyjaśnić celu tej czynności. Na *Prowody* chodzono na cmentarz, aby na grobach zostawić jajka i kawałek paschy. Zachowała się pamięć o święcie zwanym *Radownycia* (przypadającym w pierwszy wtorek po Niedzieli Przewodniej), kiedy udawano się na cmentarz, aby zostawić jajka i kawałek ciasta wielkanocnego na grobach.

Dzień św. Jerzego (6 maja), odgrywał niegdyś ważną rolę w życiu mieszkańców wsi. W tym dniu wychodzili oni na swe pola obsiane zbożem, aby zobaczyć, jak wzrasta, a tym samym oszacować wielkość plonów. Obok pól ze zbożem spożywano posiłek złożony między innymi z jajek i ciasta zwanego *korowajczykiem*. Ciastem tym taczano po wzrastającym zbożu, co miało zapewnić urodzaj. Po zakończeniu posiłku zakopywano na polu kostki z mięsa i skorupki z jajek. O dniu św. Jerzego, tak pisze Roch Sikorski: *Na św. Jerzego piecze się ciasto ustrojone w rozmaite przepaski nazwane korowaj; z tem ciastem i z rozmaitemi*

przekąskami familie wyjeżdżają lub wychodzą na swoje pole i potarzają po polu tym korowajem dla ściągnięcia błogosławieństwa niebios, a potem przy zabawach go pożywają.

W Zielone Świątki (*Trojca*) dekorowano domy zielonymi gałązkami brzozy, lipy i klonu, a także tataraku. Po kilku dniach gałązki te palono w piecu.

Nie zachowała się pamięć o paleniu ognisk w dniu świętego Jana (*Kupała*). Już dwa stulecia temu, jak pisze przytoczony wyżej pamiętnikarz, nie palono ognisk, lecz jedynie wychodzono do lasu szukać kwiatu paproci.

Ważną rolę odgrywały niegdyś święta obchodzone w sierpniu, a mianowicie *Spas* (19 VIII) i *Uspienije* (28 VIII). W czasie tego pierwszego święcono owoce, najczęściej jabłka w cerkwi, których do tego dnia nie można było spożywać. Natomiast podczas *Uspienija* święcono dożynkową wiązanekę (*kwietkę*) złożoną z kłosów zbóż, marchwi, kwiatów, maku i ziół. Spośród tych ostatnich szczególne znaczenie miał piołun (*pałyn*), który wkładano do trumny. Poświęcony mak dawano do zjedzenia uczniom, *żeby mieli tyle mądrości, ile jest ziarenek maku*.

Spośród świąt jesiennych ważny był dzień *Pokrowy* (14 X), czyli Matki Boskiej Opiekuńczej. Wiązało się z nim przysłowie: „Pokrowa wszystko pochowa”, mówiące o zakończeniu do tego terminu prac polowych. Pilnie obserwowano w tym dniu kierunek wiatru, jeśli wiał z północy, to zima miała być mroźna, jeśli natomiast z południa, to lekka.

W Haćkach znane jest podanie związane z terenem grodziska, zwanym potocznie „zamkiem”. Otóż jak twierdzą mieszkańcy na terenie zamku znajduje się dziura w ziemi, po przyłożeniu do niej ucha można usłyszeć głosy cerkiewnych dzwonów. Według bowiem tego podania w głębi wzgórza znajduje się zasypana przed wiekami cerkiew. Warto dodać, iż „na zamku” często urządzano niegdyś majówki.

IV. Analiza zagrożeń walorów kulturowych

Współcześnie jesteśmy świadkami coraz intensywniejszego procesu przemian zachodzących w wiejskim krajobrazie. Co ważne, zmiany te mają najczęściej charakter nieodwracalny, tj. usuwają na trwałe niektóre jego komponenty, wprowadzając inne, które różnią się zasadniczo od dotychczasowych. Jednym z najistotniejszych składników

kształtujących wiejski krajobraz są budynki mieszkalne i gospodarcze. Dotychczasowe próby ochrony drewnianych budynków na Podlasiu przynoszą dość ograniczone, by nie powiedzieć znikome efekty. Dotyczy to zwłaszcza obiektów niewpisanych do rejestru zabytków, a przecież patrząc chociażby na Haćki, tych budynków jest najwięcej. Ustawa z lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami daje możliwość radzie gminy objęcia ochroną szczególnie cennych zespołów tradycyjnego budownictwa w dwojaki sposób: poprzez utworzenie parku kulturowego lub ustalenie ich ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Niestety, jak dotychczas żadna gmina w województwie podlaskim nie podjęła decyzji o utworzeniu parku kulturowego na swoim terenie. Być może wkrótce to się zmieni, jednak stan taki świadczy o braku należytego zrozumienia wagi problemu. W teorii jest on obecny w każdym opracowaniu dotyczącym działań, które należy podjąć, aby uchronić ginący krajobraz tradycyjnej wsi, jednak praktyka pokazuje zupełnie inny obraz.

Wpis do rejestru zabytków nakłada na posiadacza budynku obowiązek utrzymania go w jak najlepszym stanie. Toteż właściciele obiektów spełniających warunki niezbędne do wszczęcia tej procedury nie widząc w niej żadnych korzyści nie zmieniają ich prawnego statusu. Mogą oni teoretycznie liczyć jedynie na dofinansowanie prac konserwatorskich, jednak praktycznie jest to obwarowane tak skomplikowanymi wymogami, iż zniechęcają one zainteresowane osoby.

W Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Bielsk Podlaski z 1997 roku określono kierunki i zadania na rzecz ochrony środowiska kulturowego, a w tym przede wszystkim w utrzymaniu w dobrym stanie technicznym obiektów zabytkowych. Wśród wymienionych w tym dokumencie możliwych sposobów ochrony zabytkowych budynków wymieniono między innymi cykliczne kontrole i przymuszenia administracyjne w ramach nadzoru budowlanego obligujące właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych do ich utrzymania w należytym stanie technicznym. Wspomniano także o wspomaganiu uzgodnionych z Wojewódzkim Konserwatorem remontów i renowacji lub adaptacji budynków do nowych funkcji karencjami podatkowymi lub dotacjami gminnymi oraz pomocą organizacyjną i doradztwem technicznym. W szczególnych przypadkach przewidziano możliwość zakupu obiektów przez gminę, a następnie ich wydzierżawienie lub nawet sprzedaż użytkownikom gwarantującym ich najlepsze utrzymanie i wykorzystanie (pkt. 16.1. s. 112-113).

Drewniane budownictwo wiejskie stanowi jeden z najcenniejszych walorów kulturowych wsi Haćki. Dzięki zdecydowanej przewadze budynków drewnianych cała osada nadal posiada charakter nawiązujący do dawnego wiejskiego krajobrazu. Stan ten ulega jednak dość szybkim zmianom, toteż jego ochrona należy do najważniejszych zadań w programie *Chrońmy niezwykłą urodę Haciek*. Należy w tym miejscu podkreślić, iż ochrona tego cennego kompleksu drewnianych budynków mieszkalnych i gospodarczych nie przybrała jak dotychczas planowego działania, opartego na przepisach prawnych egzekwowanych przez powołane do tego instytucje. Taki stan rzeczy faktycznie uniemożliwia skuteczną ochronę budynków nawiązujących swym wyglądem, użytym do ich budowy materiałem i wewnętrznym rozplanowaniem do tradycyjnych regionalnych wzorców. Obecnie każdy właściciel budynku posiadającego walory zabytkowe może samodzielnie decydować o jego dowolnej przebudowie lub nawet rozbiórce. Określenie zasad ochrony drewnianego budownictwa winno być przede wszystkim ujęte w gminnym planie zagospodarowania przestrzennego.

Mimo niewątpliwych wartości zabytkowych kilkunastu budynków mieszkalnych znajdujących się w Haćkach, żaden architektoniczny obiekt w tej miejscowości nie jest wpisany do rejestru zabytków Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Co więcej, nie wspomina o nich *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Bielsk Podlaski* z 1997 roku (zawarty w nim wykaz zabytków architektury stanowi dokładne powtórzenie spisu zamieszczonego w wydawnictwie: *Zabytki architektury i budownictwa w Polsce. Województwo białostockie*, t. 3, wydany przez Ośrodek Dokumentacji Zabytków w 1992 roku w Warszawie). Stan ten wynika z niedokładności tego spisu. Pięć domów (budynki nr 15, 24, 37, 50 i 52) posiadających szczególne walory w zakresie zdobnictwa architektonicznego znalazło się w gminnej ewidencji zabytków, która stanowi tylko ich rejestr zawierający fotografię i kilka podstawowych informacji.

Materiał zebrany w Haćkach wskazuje, iż mamy tam do czynienia z następującymi zagrożeniami tradycyjnego budownictwa:

1. Zmienia się dotychczasowy układ zabudowy, następuje odejście od historycznego uporządkowanego układu wsi szeregowej na rzecz dość chaotycznej zabudowy bez określonego planu przestrzennego.

2. Następuje zmiana w zakresie używanych materiałów budowlanych przy budowie nowych domów, generalnie ujmując drewno jest wypierane przez mur, silikat, sztuczne tworzywa.
3. Remonty budynków w większości przypadków niszczą ich dotychczasowe walory architektoniczne.
4. Wiele budynków o znacznych walorach architektonicznych jest niezamieszkałych, następuje ich szybkie pogorszenie stanu technicznego, co grozi ich rozbiórką.
5. Zmiany w sposobach gospodarowania przyczyniają się do zaniku budynków gospodarczych, które nie znajdują już dzisiaj uzasadnienia swego istnienia.
6. Powstają nowe obiekty (budynki), które wyjątkowo mocno dezorganizują dotychczasowy krajobraz przyrodniczy i architektoniczny, np. blok mieszkalny, silosy do przechowywania zboża.
7. Jednym z ważniejszych problemów w Haćkach jest różnorodność materiałów, z których wykonuje się ogrodzenia zagród, co w zdecydowanej mierze obniża wartości estetyczne całej wsi.

Ad. 1.

Zabudowę wsi stanowi zespół budynków mieszkalnych i gospodarczych usytuowanych w poszczególnych zagrodach wraz z obiektami tzw. małej architektury, a więc studniami, ogrodzeniami, itp. Zabudowa Haciek wiąże się historycznie z układem wsi typu szeregówka. Układ ten cechował się wyjątkowo precyzyjną lokalizacją poszczególnych zagród, ich kształtem, miejscem poszczególnych budynków w obrębie zagrody, a nawet sposobem ich usytuowania względem drogi. Całkowite zniszczenie zabudowy Haciek w czasie I wojny światowej wymusiło na mieszkańcach budowę nowych budynków, które nie zawsze były już lokalizowane zgodnie z wcześniejszą tradycją. Chodzi tu przede wszystkim o zmianę usytuowania domów względem drogi z ustawienia szczytowego na frontowe. Jednak dzięki zachowaniu wszystkich innych zasad tradycyjnego budownictwa to odejście od tradycji nie wpływało aż tak drastycznie na zmianę krajobrazu, jak to ma miejsce współcześnie. Ostatnie dziesięciolecia przyniosły pod tym względem dalsze zmiany, pojawiły się piętrowe budynki murowane, które w sposób szczególnie rażący naruszają zachowany do dzisiaj układ. Zachowanie historycznego układu zabudowy znacząco podnosi jego walory estetyczne, wpływa na atrakcyjność turystyczną miejscowości.

Ad. 2.

Współcześnie nowe budynki mieszkalne budowane są prawie wyłącznie z cegły i pustaków. Zgodnie z powszechnie panującymi tendencjami materiały te wypierają drewno, które uważane jest za nietrwały surowiec budowlany. Należy tu także zwrócić uwagę, iż coraz mniejsze wykorzystanie drewna w budownictwie skutkuje coraz dotkliwszym brakiem rzemieślników-cieśli o odpowiednio wysokich kwalifikacjach. Zmiany zachodzące w zakresie zastosowanych materiałów w budownictwie szczególnie są widoczne w pokryciu dachów. Najstarszy typ pokrycia dachu stanowiła strzecha, która współcześnie już nie występuje. Ten typ pokrycia dachu zanikł w latach siedemdziesiątych XX w. Kolejny rodzaj pokrycia to dachówki gliniane i cementowe. Tymi ostatnimi pokryte jest około dziesięciu budynków. Około ośmiu budynków pokrytych jest eternitem. Najpopularniejszym materiałem jest blacha w postaci płaskich arkuszy bądź w formie profilowanych dachówek, przy czym ten pierwszy rodzaj występuje w starszych budynkach. Pokrycie profilowanymi blaszanymi dachówkami daje dość dobry efekt nawiązujący swym wyglądem do czerwonej dachówki ceramicznej.

Ad. 3.

Haćki stanowią obecnie przykład miejscowości, w której dość intensywnie przeprowadza się remonty budynków. Jeśli remonty mają charakter gruntowny, tj. połączony z wymianą szalowania budynku i pokrycia dachu można wtedy mówić o całkowitej zmianie charakteru domu, traci on wówczas cechy regionalne. Niestety brakuje choć jednego przykładu, który mógłby stanowić wzór dla innych właścicieli właściwie przeprowadzonego remontu. Całkowita dowolność przeprowadzania tych remontów skutkuje zmianą wyglądu całej wsi. Należy zwrócić uwagę, iż remonty te przeprowadzane są pod wpływem panującej współcześnie mody, w której dominuje chęć usunięcia starych, choć często znajdujących się w dobrym stanie detali konstrukcyjnych. Przykładowo wymienia się stare, drewniane okna na nowe, plastikowe.

Ad. 4.

Problem ochrony obiektów niezamieszkałych został już dostrzeżony w *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Bielsk Podlaski* z 1997, w którym czytamy: *Ochrona i utrzymanie w należytych stanie technicznym obiektów zabytkowych i kulturowych pozbawionych właściwych użytkowników będzie w miarę ubytku ludności stwarzać coraz więcej problemów. Rozwiązanie tego trudnego problemu (zarówno z pozostawieniem obiektów w miejscu powstania jak i z relokacją) będzie wymagało*

skoordynowanych działań administracji rządowej i samorządowej, która ponadto będzie oddziaływać na kultywowanie regionalnych form architektonicznych oraz tradycji konstrukcyjnych i materiałowych. Aby wskazać jak istotny jest to problem wystarczy tu wspomnieć, iż z czterech domów posiadających największe walory zabytkowo-architektoniczne tylko jeden jest obecnie zamieszkały. Wydaje się, iż problem ten będzie narastał w miarę upływu czasu.

Ad. 5.

Zmiany zachodzące w sposobach gospodarowania sprawiają, iż budynki gospodarcze tracą rację swego bytu. Takie budynki, jak stodoła czy spichlerz nie znajdują współcześnie racjonalnego uzasadnienia swego istnienia. Należy także tu podkreślić, że przepisy unijne zakazują produkcji rolnej w budynkach drewnianych. W Haćkach budynki gospodarcze, np. stodoły w znakomitej większości nie były remontowane, dzięki czemu zachowały walory tradycyjnej architektury.

Ad. 6.

W wielu przypadkach nowo powstałe budynki wyjątkowo mocno wpływają na zmianę otaczającego krajobrazu. Szczególnie niekorzystnie wyróżniają się tu budynki przerastające swą skalą otoczenie, przykładowo można tu wymienić piętrowe budynki murowane. Dekomponują one krajobraz całego układu przestrzennego wsi, stając się jedynie symbolami odejścia od lokalnej tradycji architektonicznej. Na szczęście największy budynek murowany, czyli dwupiętrowy blok mieszkalny postawiono poza głównym ciągiem zabudowy wsi. Aby zapobiec dalszej dekompozycji układu przestrzennego Haciek należałoby zakazać budowy takich obiektów przepisami administracyjnymi.

Ad. 7.

Na estetykę Haciek niezwykle istotny wpływ wywierają różne formy ogrodzeń. Panuje tu wyjątkowa różnorodność. I tak najprostsze wykonane są z kolczastego drutu. Bardzo popularne są ogrodzenia z metalowych prętów, połączonych niekiedy z kawałkami profilowanej wyciętej blachy. Dość często spotykane są ogrodzenia z drewnianymi sztachetami, przy czym mają one niekiedy profilowane zakończenia. Niestety wielu

właścicieli posesji do grodzenia używa siatki z drutu. Jednak najbardziej szpecącym krajobraz jest ogrodzenie betonowe, montowane z gotowych elementów, tworzących formę muru. Należy się obawiać, iż ta forma ogrodzenia ze względu na swą trwałość może wkrótce stać się jeszcze bardziej popularną.

V. Propozycje wykorzystania walorów kulturowych wsi Haćki w ofercie turystycznej i edukacyjnej. Ścieżka etnograficzna.

Część inwentaryzacyjna niniejszego opracowania wskazuje, iż Haćki są miejscowością posiadającą cenne z punktu widzenia etnograficznego zespoły obiektów z zakresu ludowej kultury materialnej, jak i osadą, w której do niedawna kultywowano tradycyjne zwyczaje i obrzędy. Program *Chrońmy niezwykłą urodę Haciek* zawiera w sobie dwa aspekty. Pierwszy z nich odnosi się do zagadnienia ochrony walorów kulturowych Haciek w sferach materialnej i społecznej, natomiast drugi ukazuje jak stworzyć w oparciu o te walory atrakcyjną ofertę turystyczno-edukacyjną. Warto podkreślić, iż oba aspekty są ze sobą ściśle powiązane, jeśli nie uda się zachować w Haćkach cennych kulturowo obiektów, to miejscowość ta przestanie być atrakcyjna turystycznie. Stąd też tak duże znaczenie przywiązano w niniejszym opracowaniu do ochrony tradycyjnego krajobrazu wsi, w którym podstawową rolę odgrywa zabudowa wsi. Pojawia się zatem pytanie na jakie elementy krajobrazu kulturowego Haciek należy szczególnie zwrócić uwagę, aby były one przyjaznym miejscem stałego zamieszkania dla mieszkańców, jak i stanowiły atrakcyjne miejsce dla czasowego pobytu turystów? Oczywiście na tak postawione pytanie nie można udzielić jednoznacznej odpowiedzi, choć wydaje się, iż szczególną uwagę powinno zwrócić się na następujące zagadnienia:

1. Należy zachować dawny układ budynków usytuowanych szczytem do głównej drogi przechodzącej przez wieś. Reguła ta była już łamana w okresie międzywojennym przez budowę domów skierowanych frontem do drogi. Jednak dzięki zachowaniu wszystkich innych zasad tradycyjnego budownictwa, to odejście od tradycji nie wpływało aż tak drastycznie na zmianę krajobrazu, jak to ma miejsce współcześnie.
2. Należy unikać budowy obiektów zakłócających, czy wręcz szpecących harmonię naturalnego i kulturowego krajobrazu. Przykładem mogą tu służyć silosy

wybudowane na skraju wsi w kierunku grodziska. Stanowią one wyjątkowo szpecący element krajobrazu. Z uwagi, iż dziś nie są już użytkowane można je usunąć.

3. Należy stworzyć katalog projektów architektonicznych nawiązujących do lokalnej tradycji, w którym osoby pragnące budować nowe budynki mieszkalne mogłyby wybrać odpowiadające im rozwiązanie.
4. Należy ograniczyć poprzez przepisy dotyczące zagospodarowania budowę obiektów przerastających skalą swe otoczenie, np. murowanych budynków piętrowych.
5. Należy opracować krótki zbiór zasad dostępnych w formie katalogu, jakimi powinny kierować się osoby modernizujące swe domy. Często oczywiste błędy popełniane są wskutek zwykłej niewiedzy, naśladownictwa modnych wzorów pozostających w kontrastowy sposób w sprzeczności do całej kompozycji budynku. Pokazanie oczywistych wad i zalet pewnych rozwiązań może wpłynąć na zachowanie dawnych rozwiązań konstrukcyjnych i użytych w nich materiałów.
6. Wspieranie tych osób, które starają się utrzymać obiekty zgodnie z lokalną tradycją, a więc np. nie niszczą podczas remontu detali zdobniczych. Właściciele tych budynków mogliby liczyć na finansowe wsparcie samorządu w ramach projektu ochrony tradycyjnego budownictwa.
7. W celu ochrony przed rozbiórką domów o szczególnych walorach architektonicznych należy rozważyć propozycję ich wykupienia przez gminę, a następnie wydzierżawienia na określonych warunkach. Taka procedura jest przewidziana w *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Bielsk Podlaski* z 1997 roku.

Proponowane działania w zakresie rozwoju oferty turystycznej i edukacyjnej Haćki:

Jak już wyżej wspomniano, wzbogacenie oferty turystycznej i edukacyjnej winno być połączone z ochroną miejscowych walorów kulturowych. Turyści odwiedzając Haćki powinni poznać ciekawą historię tej miejscowości oraz wybrane aspekty codziennego życia mieszkańców w przeszłości (walor edukacyjny). Najpełniej rolę tę wypełniają ekspozycje typu muzealnego. Stworzenie punktu muzealnego znacząco podnosi wartość oferty turystycznej, wprowadzając do niej tak istotne cele edukacyjne i poznawcze. W *Strategii zrównoważonego rozwoju gminy Bielsk Podlaski* zawarty jest zapis mówiący o utworzeniu *Muzeum Etnograficznego Ziemi Bielskiej*. Wydaje się, że właśnie Haćki mogłyby być

miejszem lokalizacji takiej placówki. Turyści odwiedzający grodzisko z pewnością też chętnie obejrzeliby ekspozycję prezentującą kulturę ludową bielskiej wsi. Najwłaściwszym miejscem utworzenia tego rodzaju muzeum byłaby wiejska chata - zwłaszcza jeśli sama posiadałaby wartość zabytkową. W takim obiekcie można zaaranżować w jednym lub dwóch pomieszczeniach wystrój wiejskiego domu z połowy ubiegłego wieku lub z okresu międzywojennego, w pozostałych zaś urządzić typową ekspozycję z planszami, fotografiami i eksponatami.

W Haćkach można wytypować dwa budynki, w których można urządzić takie ekspozycje – są to domy nr 35 i 24, natomiast na terenie zagrody nr 35 można utworzyć mini skansen pszczelarski.

Propozycja urządzenia ekspozycji skansenowskiej w budynku nr 35: najstarszy budynek we wsi jest niejako naturalnie predestynowany do pełnienia funkcji muzealnej, zwłaszcza, że znajduje się w dobrym stanie zachowania. W jego wnętrzu można urządzić ekspozycję wnętrza mieszkalnego z okresu międzywojennego w oparciu o zebrane eksponaty w samych Haćkach lub w sąsiednich miejscowościach. W pomieszczeniu mieszkalnym należy odtworzyć gliniany piec oraz usunąć drewnianą podłogę. Podstawowe wyposażenie tego pomieszczenia winno składać się ze stołu, dwóch-trzech krzeseł, dwóch ław wzdłuż ścian i dwóch łóżek. W kącie izby między oknami należy odtworzyć „święty kąt” z ikoną i haftowanym ręcznikiem. Ekspozycję winny uzupełniać przedmioty codziennego użytku, jak np. gliniane naczynia, naczynia klepkowe, itp. W sieni można umieścić żarna, stępę, rozłożyć narzędzia tkackie. W komorze - skrzynię, słomiane pojemniki i drewniane kadłuby do przechowywania ziarna. Na podwórku przed domem dobrze byłoby odtworzyć studnię z żurawiem.

Propozycja wyposażenia budynku nr 24: w budynku tym można urządzić ekspozycję w dwóch-trzech pomieszczeniach prezentującą warsztat stolarski, w którym wykonywano ozdoby architektoniczne. Podstawowe wyposażenie winno składać się z: kilku pił ramowych, zestawu szablonów detali architektonicznych, kilkunastu strugów i świdrów o różnych średnicach. Istotnym elementem wyposażenia byłby warsztat stolarski w formie stołu z imadłem. W drugim pomieszczeniu można urządzić wystawę fotograficzną prezentującą architektoniczne detale zdobnicze z Haciek i innych miejscowości z terenu gminy Bielsk Podlaski. Kolejne pomieszczenia z powodzeniem nadają się do ekspozycji zabytków etnograficznych, np. tkanin oraz pamiątek związanych z historią wsi, np. fotografii, listów,

itp. Jedno z pomieszczeń można przeznaczyć na ekspozycję botaniczną, w której turyści przez cały rok mogliby podziwiać chronione w okolicy Haciek rośliny.

Utworzenie ekspozycji pszczelarskiej na terenie zagrody nr 35 należącej do Aleksandra Biełacha: wybór tej zagrody jest podyktowany zachowaniem na jej terenie kilkunastu skrzynkowych uli. Obecnie w Haćkach pszczelarstwem zajmują się dwie osoby, a mianowicie Aleksander Biełach oraz jego zięć Marek Markiewicz. Tradycje pszczelarskie w rodzinie Aleksandra Biełacha sięgają czasów przed I wojną światową, kiedy jego dziadek – Jan Biełach - był właścicielem pasieki liczącej około sto uli. Podobnie syn Jana, a ojciec Aleksandra Trofim Biełach był również pszczelarzem. Aleksander Biełach użytkował jeszcze w latach siedemdziesiątych ule kładowe (kilka sztuk), które zostały później zniszczone. Obecnie w pasiece Aleksandra Biełacha znajduje się kilkanaście skrzynkowych uli, w tym kilka z pszczołami. Ekspozycja prezentowałaby różne typy uli od najstarszych typu kładowego, po różne odmiany uli skrzynkowych. Ekspozycję można rozbudować o część umieszczoną w pomieszczeniu, gdzie można by było pokazać zastosowanie wosku w wiejskim gospodarstwie, np. do wyrobu świec. Wymienione wyżej działania przyniosą nie tylko efekt w rozbudowie oferty turystycznej, ale także wpłyną na znaczącą poprawę ochrony obiektów zabytkowych – nieruchomych (budynków) i ruchomych (eksponatów etnograficznych).

Ofertę turystyczno-edukacyjną Haciek można wzbogacić poprzez odtworzenia w ramach pokazów dawnych zwyczajów i obrzędów. Przykładowo można tu wymienić wypiek *busłowych łap*. Pokaz wypieku *busłowych łap* nie pociąga za sobą konieczności rozbudowy specjalnego zaplecza, wystarczy tu techniczna wiedza procesu wyrabiania i wypieku tego obrzędowego ciasta. Oferta ta winna być skierowana szczególnie do młodzieży szkolnej.

Kolejną atrakcję turystyczną może stanowić hodowla tradycyjnych ras zwierząt gospodarskich. Hodowla ta - jak dowodzą ostatnie wyniki badań – może odgrywać niezwykle istotną rolę w zachowaniu środowiska przyrodniczo-kulturowego. Wypasanie zwierząt chroni zajęty przez nie obszar przed zarastaniem, a tym samym przed zmianami lokalnej flory. Wydaje się, iż najlepsze efekty daje hodowla owiec, a w tym przede wszystkim owcy – wrzosówki. Dzięki programowi Ochrony Zasobów Genetycznych Zwierząt Gospodarskich utrzymanie tych zwierząt daje także wymierne korzyści materialne.

Rozwój turystyki jest możliwy wówczas, kiedy zostanie stworzona baza gastronomiczna i noclegowa, w przypadku Haciek chodzi tu zwłaszcza o kwatery agroturystyczne. Na terenie

gminy Bielsk Podlaski jest takich kwater zbyt mało, toteż ich utworzenie w Haćkach jako przyszłym ośrodku turystycznym ma priorytetowy charakter. Jak ważny jest ten kierunek działań wskazuje, iż zauważono ten problem w *Strategii zrównoważonego rozwoju gminy Bielsk Podlaski do 2020 roku*. Jak w nim podkreślono podstawowym czynnikiem determinującym atrakcyjność oferty turystycznej jest baza turystyczna, której brakuje na terenie gminy. A zatem należy podjąć działania mające stworzyć odpowiednią bazę turystyczną, a chodzi tu głównie o stworzenie bazy noclegowej i gastronomicznej. W tym samym dokumencie wśród strategicznych programów gospodarczych wymienia się rozwój agroturystyki. Istotne znaczenie w rozwoju wsi ma kwestia wykorzystania terenu i zabudowań po byłym Państwowym Gospodarstwie Rolnym. Na jego obszarze usytuowany jest duży, piętrowy murowany budynek pełniący rolę spichlerza. Jego wykorzystanie jako, np. bazy noclegowej dla turystów uzależnione jest od przyszłego właściciela.

Ścieżka etnograficzna

Turyści odwiedzający Haćki w pierwszej kolejności udadzą się na obszar grodziska oraz na tereny, gdzie będą mogli zobaczyć chronione gatunki roślin. Propozycja wytyczenia ścieżki etnograficznej ma w pierwszej kolejności zwrócić uwagę turystów także na inne, nie mniej cenne pod względem edukacyjno-poznawczym walory Haciek. Ścieżka ta byłaby jedną z propozycji dla turystów (w tym przede wszystkim młodzieży szkolnej) pełnego poznania oferty turystyczno-edukacyjnej Haciek.

Propozycja przebiegu ścieżki etnograficznej:

1. Punkt początkowy - obszar grodziska.
2. Zagroda nr 37, w której zlokalizowany byłby mini skansen pszczelarski.
3. Zagroda nr 35, w której ma znajdować się ekspozycja etnograficzna o charakterze skansenowskim.
4. Zagroda nr 24. We wnętrzu budynku mieszkalnego można zainscenizować warsztat stolarski wykonujący ozdoby architektoniczne oraz stworzyć ekspozycję muzealną – izbę regionalną.
5. Zagroda nr 2. Na terenie tej zagrody znajduje się sad, z gatunkami drzew owocowych, które już współcześnie bardzo rzadko można spotkać. Na obszarze tej zagrody istnieją warunki do prowadzenia działalności agroturystycznej.

VI. Zakończenie-wnioski

Program *Chrońmy niezwykłą urodę Haciek* zakłada ochronę wartości kulturowych i przyrodniczych wsi i jej okolic. Składa się z trzech zasadniczych komponentów: ochrony walorów przyrodniczych (botanicznych), ochrony stanowisk archeologicznych oraz ochrony wartości kulturowych, które zawarte są w samej wsi. Spośród trzech wymienionych sfer stanowczo najtrudniejsze przedsięwzięcie stanowi ochrona krajobrazu kulturowego samej wsi. Wynika to z faktu, iż zarówno unikalne gatunki roślin, jak i grodzisko są już objęte prawną ochroną, a więc przynajmniej od strony formalnej zabezpieczone przed zagładą. W 2001 roku uchwałą rady gminy Bielsk Podlaski utworzono dwa obszary ochrony archeologicznej i przyrodniczo-geologicznej o powierzchni 32,5 oraz 35,9 ha. Natomiast wartości kulturowe samej wsi, a uściślając jej zabudowa nie posiada jakiegokolwiek ochrony. Przetrwanie drewnianych budynków mieszkalnych z ich bogatym architektonicznym zdobnictwem jest wyłącznie uzależnione od dobrej woli ich właścicieli. Sądząc ze zmian jakie mają miejsce w tej dziedzinie, a chodzi tu zwłaszcza o liczne remonty tych obiektów, już w niedalekiej przyszłości większość z nich przestanie istnieć. Stąd też tak wielką rolę odgrywa uświadomienie mieszkańców w zakresie wartości tychże obiektów w zachowaniu dawnego krajobrazu wiejskiego. Może ono przynieść zamierzone efekty tylko wówczas, kiedy właściciele drewnianych budynków o charakterze zabytkowym dostrzegą wymierne korzyści ekonomiczne z posiadania tychże obiektów. Taka sytuacja może zaistnieć wówczas, gdy Haćki staną się miejscowością chętnie odwiedzaną przez turystów. Dobrze zachowana i utrzymana zabudowa wsi tworzy wraz z otaczającym naturalnym krajobrazem i roślinnością unikalny klimat dla osób pragnących wypoczynku. Wielką szansą Haciek jest możliwość stworzenia niezwykle atrakcyjnych propozycji dla turystów oczekujących różnorodnej oferty spędzenia czasu. Mamy tu bowiem piękną przyrodę, z unikalnymi gatunkami roślin, grodzisko, stanowiące niezwykle ciekawy obiekt archeologiczny, o unikatowej w skali całego kraju wartości oraz zdobione wiejskie chaty, tak charakterystyczne w podlaskim krajobrazie.

Sumując słabości i atuty Haciek w tworzeniu atrakcyjnej turystycznie oferty, wśród tych pierwszych można wymienić:

1. Brak infrastruktury turystycznej – punktów noclegowych i gastronomicznych
2. Brak skutecznej ochrony tradycyjnego budownictwa drewnianego

3. Niska świadomość wartości walorów kulturowych – a w tym przede wszystkim drewnianego budownictwa
4. Niekorzystna struktura wiekowa mieszkańców

Natomiast do atutów należy zaliczyć:

1. Położenie geograficzne Haciek – przy głównej drodze Bielsk Podlaski-Białystok
2. Istnienie unikalnego zespołu stanowisk archeologicznych, a w tym przede wszystkim grodziska oraz unikalnego w skali całej Polski zespołu przyrodniczo-krajobrazowego.
3. Architektura – liczne drewniane budynki mieszkalne o cechach regionalnych.
4. Unikalny zespół granitowych kamieni i cokołów z żelaznymi krzyżami z XIX wieku.

Realizacja planu utworzenia w Haćkach swoistego centrum turystyki stwarza następujące szanse rozwoju tej miejscowości:

1. Stworzenie nowych miejsc pracy dla mieszkańców.
2. Wykorzystanie niezamieszkałych budynków na kwatery agroturystyczne.
3. Uatrakcyjnienie oferty turystycznej poprzez stworzenie ekspozycji muzealnych w dwóch budynkach oraz mini skansenu pszczelarskiego na terenie jednej z zagród.

Program *Chrońmy niezwykłą urodę Haciek* ukazuje jak wielki potencjał rozwoju w sferze turystyki zawarty jest w tej miejscowości. Unikalne walory przyrodnicze i kulturowe predestynują tą miejscowość do roli jednego z ważniejszych ośrodków turystycznych nie tylko w wymiarze lokalnym, ale również i ogólnopolskim.

Literatura

1. Bartoszewicz K., *Łyki i kołtuny. Pamiętnik mieszczanina podlaskiego (1790-1816)*, Kraków 1911.
2. *Bielsk Podlaski. Studia i materiały do dziejów miasta*, Bielsk Podlaski 1999.
3. Cybulko Zofia, *Budownictwo drewniane w krajobrazie współczesnej wsi podlaskiej*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego”, z. 12, 2006, s. 100-107.
4. Cybulko Zofia, *Drewniane budownictwo ludowe. Prawne i merytoryczne aspekty ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego”, z. 11, 2005, s. 81-95.
5. Czajkowski Jerzy, *Zagroda wydłużona typu bielsko-hajnowskiego*, „Polska Sztuka Ludowa”, 1961 , nr 3, s. 153-164.
6. Czarkowski Ludwik, *Powiat bielski w guberni grodzieńskiej. Zarys ludoznawczy*, „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, 1907, s. 39-132.
7. Gaweł Artur, *Zwyczaje, obrzędy i wierzenia agrarne na Białostocczyźnie od połowy XIX do początku XXI wieku*, maszynopis w IAK i E UJ, Kraków 2007.
8. Gaweł Artur, *Wpływ zróżnicowania kulturowego Białostocczyzny na walory turystyczne regionu (w:) Europa. Region. Turystyka. Specyfika przestrzeni regionalnej – jej ochrona, zachowanie i rozwój*, Wydminy 2005, s. 24-41.
9. Gaweł Artur, *Zdobnictwo drewnianych domów na Białostocczyźnie*, Białystok 2007.
10. *Haćki. Zespół przyrodniczo-archeologiczny na Równinie Bielskiej*, red. J. Faliński, A. Ber, Z. Kobyliński, A. Kwiatkowska-Falińska, Warszawa-Białowieża 2005.
11. Kiryłuk H., Michałowski K., Ziółkowski R., *Uwarunkowania i kierunki rozwoju turystyki w województwie podlaskim*, Białystok 2002.
12. Kondratiuk Michał, *Nazwy miejscowe południowo-wschodniej Białostocczyzny*, Wrocław 1974.
13. Mordań Jan, *Zespół przyrodniczo-krajobrazowy Haćki*, b.r.
14. Pokropek Marian i Wojciech, *Tradycyjne budownictwo drzewne w Polsce, t. 1, Budownictwo ludowe. Chałupy i ich regionalne zróżnicowanie*, Warszawa 1995.
15. Rąkowski Grzegorz, *Koncepcja rozwoju turystyki na obszarze Krainy Żubra*, Hajnówka 2004.
16. Reinfuss Roman, *Ludowa rzeźba kamienna w Polsce*, Wrocław 1989.

17. *Stan badań archeologicznych na pograniczu polsko-białoruskim od wczesnego średniowiecza po czasy nowożytne*, red. H. Karwowska, A. Andrzejewski, Białystok 2006.
18. *Strategia rozwoju turystyki w województwie podlaskim do 2010 roku*, Białystok 2000.
19. *Strategia zrównoważonego rozwoju gminy Bielsk Podlaski do 2020 roku*, Bielsk Podlaski 2003.
20. *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Bielsk Podlaski*, zatwierdzone uchwałą rady gminy 15 listopada 1997 roku.
21. Szewczyk Jarosław, *Geneza zdobnictwa domów mieszkalnych we wsiach południowej i wschodniej Białostocczyzny*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego”, z. 12, 2006, s. 108-146.